

ԼՈՅՍ

ԿՐՈՆԵԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ՎՐԱՅԻՆ
ՊԱՇՏՈՆԵԿԱՆ ԵՌԵՄՍԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՆԱՏԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԸՈՆՋՆՈՐՎՈՒԹԵԱՆ

LUYS — Revue trimestrielle

Prélature Arménienne du Canada

Rédacteur : Papken Topjian

3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 856-1200 • Fax : (514) 856-1805

Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան

ՔՐԻՍՏՈՍ ԼՐՈՒՄԸ ԲՈԼՈՐ

Սեպուրի Արք. Սարգիսեան

ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ

ԽԱԶԸ

Բարգէն Ա. քհնյ. Մագուտեան

ԽԱԻԱՐԻ ԵՒ ԼՈՅՍԻ ՄԱՍԻՆ

Գառնիկ քհնյ. Գոյունեան

LA MÈRE DE DIEU

Thamar Dasnabedian

ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԻԱՑԻ (1346-1410)

ՀԱՅԿ. ՏՕՆԱՑՈՅՑԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ՍՈՒՐԲԸ

Բարգէն Թօփնեան

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊՍ. ՏԷՐ ՄԿՐՏՉԵԱՆ ԵՒ ԿՈՄԻՏԱՍ Ա. ԱՂՑԵՑԻ ԿԹՂ. Ի
«ԿՆԻՔ ՀԱԻԱՏՈՅ» ԵՐԿԸ

դոկտ. Զաւէն Ա. քհնյ. Արզումանեան

ՄԱՐԴԸ ԴԱՐՉԵԱՂ ԿԸ ՉԱՐԱՆԱՅ

Գրիգոր Ծ. վրդ. Չիֆթնեան

ՄՍՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

“St Nerses the Gracious and Church Unity”

Բարգէն Թօփնեան

ՅԻՍՈՒՄԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Աւետարանները, ինչպէս տեսանք նախորդ հատուածին մէջ, առասպելներ չեն, այլ իրական կենսագրութիւնը կը ներկայացնեն Յիսուս Քրիստոսի: Աւետարանիչներու նպատակը եղած է աւանդել մեզի Յիսուսի կեանքը, խօսքերն ու գործերը: Սուտի եւ խաբէութեան նշոյլն անգամ չկայ Աւետարաններուն մէջ, եւ ամենէն հրաշապատում դէպքերն իսկ մեզի կը հրամցուին առարկայական, պարզ եւ անկեղծ շեշտով:

Աւետարան գրողներն ու Աւետարան քարոզողները այնքան վստահ էին իրենց պատմածներու ճշմարտութեան, որ յանձն առին ո՛չ միայն հազարումէկ զրկանքներու ենթարկուիլ, չարչարուիլ, այլ նոյնիսկ իրենց արիւնը թափել հերոսաբար:

Սուտի եւ խաբէութեան համար ո՛չ ոք իր կեանքը կը զոհէ:

Եթէ Աւետարանը պատմական անձի մը կեանքին ու վարքին պատմութիւնն է, արդ տեսնենք թէ ո՞վ է Յիսուս, սոսկական մա՞րդ մը, թէ նաեւ Աստուած:

1. — Բանանք Յովհաննէս առաքեալի Աւետարանը, որ կը սկսի հետեւեալ բառերով. «Սկիզբէն էր Բանը, եւ Բանն Աստուծոյ քովն էր, եւ Բանը Աստուած էր: Ան սկիզբէն Աստուծոյ քովն էր: Ամէն ինչ անով եղած է...: Եւ Բանը մարմին եղաւ ու մեր մէջ բնակեցաւ» (Յովհ. Ա. 1-14):

Յովհաննէս Աւետարանիչ՝ Յիսուսը «Բան» կը կոչէ: «Բան» կը նշանակէ խօսք, որ մտքին ծնունդն է:

Բանը, ուրեմն, Աստուծոյ խօսքն է, Աստուծոյ մտքին ծնունդը, Աստուծոյ Որդին, որ «մարմին եղաւ ու մեր մէջ բնակեցաւ» (Յովհ. Ա. 1-18):

Ս. Գրքին մէջ, «մարմին» բառը, կը նշանակէ «մարդ», մարդկային բնութիւն ունեցող:

Ծննդոց գիրքի վեցերորդ գլուխին մէջ կայ սա բացատրութիւնը. «ամէն մարմին իր ճամբան ապականած էր», այսինքն՝ բոլոր մարդիկ:

Պօղոս առաքեալն ալ Հռոմայեցիներուն կը գրէ. «Աստուծոյ առջեւ, մարմին մը պիտի չարդարանայ օրէնքի գործերով» (Հռոմ. Թուղթ, Գ. 20): Պօղոս առաքեալ մարմին ըսելով, անշուշտ, մարդ կը հասկնայ:

Բացի Ս. Գիրքէն, նաեւ հին հայրապետները՝ Ս. Իգնատիոս, Ս. Երանոս, Ս. Յերոնիմոս եւ նմաններ «մարմին» բառը իբր հոմանիշ կը գործածեն «մարդ» բառին:

Ամենուն ծանօթ է Նիկիոյ Ս. Ժողովին հանգանակը, որուն մէջ Ս. Հայրապետներ կ'ըսեն. «Մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամայ Սրբոյ Կուսէն»:

2. — Յիսուսի՝ Աստուծոյ Որդի, Աստուած ըլլալու փաստերը կը վխտան չորս Աւետարաններուն մէջ:

Շատ բացայայտ են Յիսուսի սա խօսքերը. «Հայրս, որ գանոնք ինծի տուաւ՝ մեծ է, եւ ո՛չ ոք կրնայ Հօրս ձեռքէն յափշտակել գանոնք: Ես եւ Հայրս մէկ ենք» (Յովհ. Ժ. 29-30):

Հրեաները լաւ հասկցեր էին Յիսուսի խօսքերը, որ ինքզինք Աստուած կը կոչէր, այդ պատճառով կ'ուզէին զինքը քարկոծել: Լսենք անոնց գանգատը. «Բարի գործերուդ համար չէ՛ որ կը քարկոծենք քեզ, այլ հայհոյութեան համար, վասն զի դուն մարդ ես եւ ինքզինքդ Աստուած կը համարես» (Յովհ. Ժ. 33):

Նոյն հաստատամտութեամբ եւ պաշտօնապէս Յիսուս իր Աստուծոյ Որդի ըլլալը կը յայտնէ Կայիափա քահանայապետին եւ Հրեաներու ատեանին առջեւ, երբ օրուան քահանայապետը ամենուն առջեւ հանդիսաւոր կերպով Յիսուսի կը հարցնէ. «Կենդանի Աստուծոյ անունով՝ կ'երդուընցնեմ քեզ, որ ըսես մեզի, թէ դո՞ւն ես Քրիստոսը, Աստուծոյ Որդին», Յիսուս կը պատասխանէ անվարան՝ «Դուն ըսիր»:

Այս խօսքերուն վրայ, քահանայապետը զայրացած՝ իր հագուստը պատռելով կ'ըսէ. «Հայհոյեց, ալ ի՞նչ պէտք կայ վկաներու...» (Մատթ. ԻԶ, 63-65):

Յստակ էին Յիսուսի խօսքերը, այնքան յստակ, որ քահանայապետը անմիջապէս հասկցաւ եւ հայհոյանք որակեց գանոնք:

3. — Յիսուս ո՛չ միայն խօսքերով, այլ նաեւ գործերով ցոյց կուտայ իր աստուածային ծագումը:

ա) Այսպէս, Ան կը հրամայէ բնութեան ոյժերուն, հովին ու ծովին, եւ անոնք կը հնազանդին իրեն:

Կ'անիծէ թղենին, ու ծառը արմատէն կը չորնայ:

Անթիւ ու բազմազան հրաշքներ կը գործէ. կը բուժէ կաղեր, կոյրեր, խուլեր, բորոտներ, մեռելներուն յարութիւն կուտայ՝ աստուածային զօրութեամբ:

Սատանաները կը սարսափին իրմէ եւ կը խոստովանին Անոր Աստուծոյ Որդի ըլլալը:

Երբ Գերգեսացի երկու դիւահարներ կը հանդիպին Յիսուսի, դեւերը կ'աղաղակեն ու կ'ըսեն. «Ի՞նչ ունիս մեզի հետ, Յիսուս, Որդի Աստուծոյ» (Մատթ. Ը. 28-29):

բ) Յիսուս՝ որպէս Աստուած, մարդոց մեղքերուն թողութիւն կուտայ:

Օր մը Յիսուսի առջեւ կը բերեն անդամալոյծ մը: Յիսուս տեսնելով անոնց հաւատքը՝ կ'ըսէ անդամալոյծին. «Քաջալերուէ՛, որդեակ, ներուած են քու մեղքերդ»:

Եւ ապա դալիրներէն ոմանք իրենց մտքէն կ'ըսեն. «Կը հայհոյէ

ատիկա»։ Հրեաները լաւ գիտէին թէ միայն Աստուած կրնար մեղքերու թողութիւն տալ. իսկ Յիսուս ինքզինքը Աստուծոյ տեղ դնելով, թողութիւն կուտար անդամալոյծին մեղքերուն։

Յիսուս փաստելու համար, թէ ինք իսկապէս իշխանութիւն ունի մեղքերու թողութիւն տալու, կ'ըսէ դպիրներուն. «Որպէս զի գիտնաք թէ Մարդու Որդին իշխանութիւն ունի երկրիս վրայ մեղքերու թողութիւն տալու (դառնալով) անդամալոյծին՝ կ'ըսէ. «Ելի՛ր, ա՛ռ անկողինդ ու տուն գնա՛» (Մատթ. Թ. 2-7)։

Պարզ է թէ մեղքերու թողութիւն տալը Աստուծոյ միայն վերապահուած է։ Մարդ Աստուծոյ դէմ կը մեղանչէ, Աստուծոյ օրէնքը կը խախտէ եւ Աստուած է միայն որ կրնայ մեղաւորին ներում շնորհել։ Մեղքերով Աստուած է որ կը նախատուի, եւ նախատուած անձն է որ կը ներէ իրեն դէմ եղած նախատինքին։

Ճիշտ է թէ խոստովանանքի ատեն, եկեղեցականները ներում կը շնորհեն ապաշխարող մեղաւորին, բայց այդ իշխանութիւնը Աստուած տուած է իրենց ձեռնադրութեան օրը, եւ Աստուծմէ ստացած իշխանութեամբ է որ ներում կուտան խոստովանողին, Աստուծոյ անունով, Աստուծոյ կողմէ։

Աւետարանին մէջ ուրիշ դէպք մըն ալ կը յիշուի, ուր Յիսուս հրապարակաւ թողութիւն կը շնորհէ մեղաւոր կնոջ։

Այս դէպքը պատմողը Ղուկաս Աւետարանիչն է։

Օր մը, Սիմոն անունով փարիսեցի մը Յիսուսը ճաշի կը հրաւիրէ իր տունը։ Յանկարծ ներս կը մտնէ հանրածանօթ մեղաւոր կին մը եւ կը սկսի արցունքով թրջել Յիսուսի ոտքերը եւ իր մազերով կը սրբէ, կը համբուրէ Անոր ոտքերը եւ հուսկ յարգի իւղով կ'օծէ զանոնք։

Փարիսեցին այս բաները տեսնելով, կը գայթակղի եւ մտքէն կ'ըսէ. «Եթէ Յիսուս մարգարէ ըլլար, պիտի գիտնար թէ ո՛վ կամ ի՛նչպիսի կին մը իրեն կը դպչի, որովհետեւ կինը մեղաւոր է»։

Այն ատեն Յիսուս դառնալով Սիմոնին կողմը կ'ըսէ. «Կը տեսնե՞ս այս կինը, քու տունդ մտայ, ոտքերս չլուացիր, իսկ ասիկա իր արցունքներով թրջեց ոտքերս եւ իր մազերով սրբեց։ Դուն ինծի համբոյր մը չտուիր, իսկ ասիկա, ահա մտնելէն ի վեր ոտքերս համբուրելէ չի դադրիր։ Իւղով գլուխս չօծեցիր. ասիկա իւղով օծեց ոտքերս։ Ասոր համար կ'ըսեմ քեզի թէ ներուած են անոր բազմաթիւ մեղքերը։ Եւ ապա ըսաւ կնոջ. «Ներուած են քու մեղքերդ»։

Սեղանակիցները սկսան իրենց մտքէն ըսել. Ո՞վ է ասիկա, որ մեղքերը կը թողու» (Ղուկաս է. 36-50)։

Վերեւ յիշուած երկու դէպքերու ընթացին ալ, Յիսուս, հակառակ Հրեաներու գայթակղութեան, իբր Աստուած՝ թողութիւն կը շնորհէ անդամալոյծին եւ մեղաւոր կնոջ մեղքերուն։

գ) Բացի մեղքերու թողութիւն շնորհելէ, Յիսուս, որպէս Աստուած,

հին օրէնքները կը բարեփոխէ եւ նոր օրէնքներ կը հաստատէ:

Մարդոց խղճին վրայ օրէնքներ պարտադրելը, Աստուծոյ կը պատկանի միայն:

Հին Կտակարանին մէջ, Աստուած է որ Մովսէսի ձեռքով օրէնքներ տուաւ հրեայ ժողովուրդին:

Մինչեւ Յիսուս, ո՛չ մէկ մարգարէ, ո՛չ մէկ վարդապետ յանդգնած էր աստուածատուր օրէնքները փոխել կամ բարեփոխել:

Եւ ահա Յիսուս կուգայ՝ որպէս Տէր օրէնքներուն, հեղինակօրէն ըսելու. «Լսած էք որ ըսուեր է հիներուն. Մի՛ սպաներ:...Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի, ո՛վ որ (զուր տեղ) բարկանայ իր եղբօր, պարտաւոր պիտի ըլլայ դատաստանի»:

«Լսած էք որ ըսուեր է. Մի՛ շնար: Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի, ո՛վ որ ցանկալու դիտումով նայի կին մարդու, արդէն անոր հետ շնացաւ իր սրտին մէջ...»:

«Դարձեալ լսած էք որ ըսուեր է հիներուն. Սուտ երգում մի՛ ըներ...: Բայց ես կ'ըմմ ձեզի, որ ամենեւին երգում չընէք...»: Եւ այսպէս կը շարունակուի հին օրէնքի բարեփոխումներու շարքը (Մատթ. Ե. 21-48):

դ) Աւետարանէն գիտենք թէ հրեաները որքան խիստ կերպով կը պահէին շաբաթ օրուան հանգիստի օրէնքը:

Յիսուս ո՛չ միայն ուղեց սրբագրել իրենց սխալ ըմբռնումը, այլ նաեւ, երբ շաբաթ օր մը, առաքելները անօթի, արտէն ցորեն կը փրցնէին ու կ'ուտէին, փարիսեցիները եկան ու գանգատեցան Յիսուսի՝ թէ իր աշակերտները ոտնակոխ կ'ընեն Աստուծոյ պատուիրանը:

Յիսուս արդարացնելէ ետք իր աշակերտներուն ըրածները, վճռական կերպով աւելցուց. «Մարդու Որդին Տէրն է շաբաթին» (Մատթ. ԺԲ. 8):

Հրեաներու համար, միա՛յն Աստուած էր տէրը շաբաթին: Արդ, Յիսուս իբր Աստուած տէր կը կանգնի շաբաթին: Ասկէ աւելի յստակ կեցուածք չէ՛ կարելի երեւակայիլ:

ե) Յիսուս ինքզինքը մարդկութեան գերագոյն դատաւորը կը հռչակէ:

Պարզ է՝ թէ Աստուած է միայն տիեզերքի գերագոյն դատաւորը:

Յիսուս, վերջին դատաստանին օրը, որպէս գերագոյն դատաւոր, պիտի դատէ ամբողջ մարդկութիւնը:

Ահա իր խօսքերը. «Հայրը մարդ չի՛ դատեր, այլ ամէն դատաստան յանձնած է Որդիին, որպէսզի ամէնքն ալ պատուեն Որդին, ինչպէս կը պատուեն Հայրը» (Յովհ. Ե. 22-23):

Եւ արդարեւ, վերջին դատաստանին օրը, «երբ Մարդու Որդին գայ իր փառքով եւ բոլոր հրեշտակներով, այն ատեն պիտի նստի իր փառքի աթոռին վրայ եւ իր առջեւ պիտի հաւաքուին բոլոր ազգերը. զանոնք պիտի դատէ իրարմէ՛ ինչպէս հովիւը կը զատէ ոչխարները այծերէն. ոչխարները իր աջ կողմը պիտի կեցնէ, իսկ այծերը՝ ձախ կողմը» (Մատթ.

ԻՅ. 31-33):

Յիսուս իր այս խօսքերով ինքզինքը հաւասար կը նկատէ Հօր Աստուծոյ՝ իբր գերագոյն դատաւոր:

զ) Յիսուս իր յաւիտենական ծագումը ցոյց տալու համար կ'ըսէ փարիսեցիներուն. «Ճշմարիտ ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի. Աբրահամի ըլլալէն առաջ եմ ես» (Յովհ. Ը. 58):

է) Յիսուս Աստուծոյ Միածին Որդին է: Այս մտքով Անիկա կ'ըսէ Նիկողեմոսին. «Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, որ մինչեւ անգամ իր Միածին Որդին տուաւ, որպէսզի ո՛վ որ հաւատայ Անոր, չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանքը:...Ո՛վ որ հաւատայ անոր՝ պիտի չզատապարտուի, իսկ ո՛վ որ չհաւատայ՝ արդէն իսկ դատապարտուած է, որովհետեւ չհաւատաց Աստուծոյ Միածին Որդիի անունին» (Յովհ. Գ. 16-18):

Ուրիշ առիթով՝ Յիսուս կ'ըսէ. «Ամէն ինչ տրուեցաւ ինծի Հօրմէս: Եւ ո՛չ ոք կը ճանչնայ Որդին՝ եթէ ոչ Հայրը, եւ ո՛չ ոք կը ճանչնայ Հայրը՝ եթէ ոչ Որդին, եւ նա՛ որուն ուզէ Որդին յայտնել» (Մատթ. ԺԲ. 27):

Յիսուսի Մկրտութեան Ժամանակ, ինչպէս նաեւ Թաբոր լեռան վրայ երկինքէն ձայն մը եկաւ որ կ'ըսէր. «Սա է իմ սիրելի որդիս որուն հաճեցայ, ատոր մտիկ ըրէք» (Մատթ. Գ. 17, ԺԷ. 5):

Յիշենք նաեւ Պետրոս առաքեալի խոստովանութիւնը: Յիսուս Փիլիպպեան Կեսարիայի կողմերը երթալու ատեն՝ հարց կուտայ իր աշակերտներուն. «Ժողովուրդը ո՛վ կը կարծէ թէ ըլլայ Մարդու Որդին»: Անոնք պատասխանեցին. «Ոմանք՝ Յովհաննէս Մկրտիչը, ուրիշներ՝ Եղիան, եւ ուրիշներ՝ Երեմիան կամ մարգարէներէն մէկը»: Յիսուս ըսաւ անոնց. «Իսկ դուք ո՛վ կը կարծէք թէ ըլլամ»: Սիմոն Պետրոս պատասխանեց եւ ըսաւ. «Դուն ես Քրիստոսը, կենդանի Աստուծոյ Որդին» (Մատթ. ԺԶ. 13-16):

Այս համարձակ խոստովանութեան վրայ, Յիսուս կը գոչէ. «Երանի՛ր քեզի, Սիմոն, որդի Յովնանի, որովհետեւ մարմինն ու արիւնը չյայտնեցին քեզի, այլ իմ Հայրս որ երկինքն է» (Մատթ. ԺԱ. 17):

Այս բառերով Յիսուս կը հաստատէ Պետրոսի խոստովանութեան աստուածային յայտնութիւն ըլլալը:

ը) Եթէ փորձենք թափանցել Յիսուսի աստուածային ծագումին խորը, պիտի տեսնենք թէ Յիսուս ո՛չ միայն ամէն տեղ կը հաստատէ իր՝ Աստուծոյ Որդի ըլլալը, այլ նաեւ Հօր Աստուծոյ հետ միեւնոյն էութիւնն ունենալը:

Ահաւասիկ իր իսկ խօսքերը. «Ես եւ Հայրս մէկ ենք» (Յովհ. Ժ. 30): Ուրիշ առիթով մը կ'ըսէ. «Ձէ՞ք հաւատար, որ ես Հօր մէջ եմ, եւ Հայրն ալ իմ մէջս. այս խօսքերը զոր ես ձեզի կ'ըսեմ՝ ինքիբրմէս չեմ խօսիր, այլ Հայրը որ իմ մէջ կը բնակի՛ ինքը կը կատարէ այս գործերը: Կը հաւատա՞ք ինծի, որ ես Հօր մէջ եմ եւ Հայրը իմ մէջս. ապա թէ ոչ՝ գոնէ գոր-

ծերուս համար հաւատացէք» (Յովհ. ԺԴ. 10-11):

Վերոյիշեալ խօսքերով Յիսուս ցոյց կուտայ որ թէեւ ինք տարբեր է Հօր Աստուծմէ, քանի որ Անկէ ծնած է, բայց միեւնոյն աստուածային բնութիւնն ունի. «Նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր» ինչպէս կը սորվեցնէ մեզի Հաւատամբը:

Որդին Աստուած տարբեր անձ մըն է Հօր Աստուծմէ, բայց որպէս Աստուած միեւնոյն Հօր բնութիւնը, էութիւնը ունի, ըլլալով Հօր Աստուծոյ հետ անսկիզբ, անսահման, ամենազէտ, ամենակարող, ամենաբարի էակը:

Բ) Հոսկ Յիսուս, վերցնելով Սուրբ Երրորդութեան խորհուրդին վրայ դրուած մեծ քօղը, յարութենէն հետք, իր առաքեալներուն կ'ըսէ. «Գացէ՛ք ուրեմն, աշակերտեցէ՛ք բոլոր ազգերը, մկրտեցէ՛ք զանոնք Հօր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգիին անունով» (Մատթ. ԻԸ. 19):

Այս խօսքերով Յիսուս մեզի կը յայտնէ Ս. Երրորդութեան խորհուրդը, որ Հայրը, Որդին եւ Ս. Հոգին, թէեւ իրարմէ տարբեր են, բայց մէկ Աստուած են եւ ունին միեւնոյն աստուածային էութիւնը:

4. — Աւելի զօրացնելու եւ ճոխացնելու համար Յիսուսի Աստուած ըլլալը ցոյց տուող փաստերը, շարունակենք պրպտել Աւետարանին մէջ ցիրուցան եղած զանազան խօսքերը եւ ակնարկները, որոնք իսկապէս բազմաթիւ են:

ա) Յիսուս կ'ըսէ. «Ես եմ աշխարհի լոյսը» (Յովհ. Ը. 12): Սոսկական մարդ մը, ո՛րքան ալ կատարեալ ըլլայ, պիտի չյանդգնէր նման խօսք մը ըսել:

Աստուած է միայն այն Արեգակը որ լոյս կուտայ աշխարհի, կը լուսաւորէ մարդկային միտքն ու հոգին եւ կ'առաջնորդէ մարդկութիւնը դէպի երջանկութիւն, դէպի Աղբիւրը լոյսին:

բ) Յիսուս կ'ըսէ. «Ես եմ ճշմարտութիւնը» (Յովհ. ԺԴ. 6): Մարդ մը ո՛րքան ալ իմաստուն եւ գիտուն ըլլայ, պիտի չկարենար ինքզինքը նոյնացնել ճշմարտութեան հետ:

Աստուած միայն անսխալական ճշմարտութիւնն է, որ կրնայ յագեցնել ճշմարտութեան հանդէպ մարդուս ունեցած ծարաւը:

գ) Յիսուս կը շարունակէ. «Ես եմ կեանքը» (Յովհ. ԺԴ. 6): Ամէն մարդ մահկանացու է: Աստուած է միայն կեանքի Աղբիւրը, որ կը կենդանացնէ բոլոր շնչաւոր էակները: Աստուած է որ գոյութիւն կուտայ բոլոր արարածներուն. եթէ վայրկեան մը Աստուած դադրի կեանք տալէ, ամբողջ տիեզերքը կ'ընկղմի ոչնչութեան անդունդին մէջ, ինչպէս որ եկեղտրական կանթեղին հոսանքը եթէ պահ մ'իսկ դադրելու ըլլայ, կանթեղին լոյսը կ'ըլլայ խաւար, ոչնչութիւն:

դ) «Ես եմ կեանքի հացը» (Յովհ. Զ. 48), կ'ըսէ Յիսուս:

Ո՛չ մէկ մահկանացու պիտի կարենար նման բան մը յայտարարել:

Յիսուս կը կրկնէ. «Ես եմ կենդանի հասցը՝ երկինքէն իջած: Եթէ մէկը այս հասցէն ուտէ՝ յաւիտեան պիտի ապրի» (Յովհ. 2. 51-52):

Ե) Վերջին ընթրիքէն յետոյ Յիսուս կ'ըսէ. «Ես եմ որթատունկը եւ դուք ճիւղերը, ... եթէ մէկը իմ մէջս հաստատուած չըլլայ, ճիւղին նման դուրս կը նետուի ու կը չորնայ» (Յովհ. ԺԵ. 5-6):

Ամէն մարդ Աստուծոյ կեանք կ'առնէ, ինչպէս ճիւղը ծառէն:

զ) «Ես եմ յարութիւն եւ կեանք» (Յովհ. ԺԱ. 25): Ո՛վ որ Յիսուսի հաւատայ, թէպէտ եւ մեռնի, պիտի ապրի:

Յիսուս կեանք է եւ յարութիւն: Ան ո՛չ միայն յարութիւն տուաւ մեռելներուն, այլ նաեւ ինքիւրմէն, իր աստուածային զօրութեամբ յարութիւն առաւ մութ գերեզմանին մէջէն, գեղեցիկ արշալոյսի մը նման, ցոյց տալով մեզի՝ որ իսկապէս ինքն է տէրը եւ աղբիւրը Կեանքին:

5. — Մեր փաստարկութիւնները կրնանք շարունակել քիչ մըն ալ տարբեր կալուածներու մէջ:

Յիսուս մարդոցմէ կը պահանջէ հաւատք. «Ո՛վ որ հաւատայ Յիսուսի՝ պիտի չդատապարտուի. իսկ ո՛վ որ չհաւատայ, արդէն իսկ դատապարտուած է, որովհետեւ չհաւատաց Աստուծոյ, Միածին Որդիի անունին» (Յովհ. 9. 18): «Գացէ՛ք բոլոր աշխարհ եւ աւետարանը քարոզեցէ՛ք բոլոր արարածներուն: Ո՛վ որ հաւատայ եւ մկրտուի՝ պիտի փրկուի, եւ ո՛վ որ չհաւատայ՝ պիտի դատապարտուի» (Մարկոս ԺԶ. 15-16):

Յիսուս մարդոցմէ կը խնդրէ սէր: Անիկա կ'ըսէ. «Ո՛վ որ իր հայրը կամ մայրը աւելի կը սիրէ քան զիս, արժանի չէ ինձի. ո՛վ որ իր տղան կամ աղջիկը աւելի սիրէ քան զիս, արժանի չէ ինձի» (Մատթ. Ժ. 37-38):

Յիսուս կը խոստանայ, որ հաւատքով ինչ ալ խնդրենք իր անունով՝ պիտի տրուի. «Ինչ որ խնդրէք իմ անունովս, պիտի կատարեմ զայն» (Յովհ. ԺԴ. 14):

Յիսուս, ուրեմն, մարդոցմէ կը պահանջէ հաւատք, սէր: Կը խոստանայ ամէն կարեւոր շնորհք տալ՝ իր անունով աղօթողին:

Պարզ է թէ միայն Աստուած կրնայ նման բաներ պահանջել մարդոցմէ: Միայն Աստուած կրնայ տալ ամէն բան, զայն հաւատքով խնդրողին:

Որովհետեւ միայն Աստուած է անսխալական ճշմարտութիւնը, որուն ամէն ոք պէտք է որ կոյր հաւատք ընծայէ:

Որովհետեւ Աստուած Սէր է եւ Միւրոյ մէջ է Օրէնքին լրումը: «Սիրէ՛, ինչ որ կ'ուզես ըրէ՛», կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս՝ Եկեղեցւոյ մեծագոյն հայրապետներէն մէկը: Յիսուս, որպէս Աստուած, Գերագոյն սէրն է որ կը պահանջէ մեզմէ, սիրել զինք ամէն բանէ վեր:

Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան
«Ես եմ լոյս Աշխարհի»

ՔՐԻՍՏՈՍ՝ ԼՐՈՒՄԸ ԲՈԼՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ

«Բայց հիմա յարմար ժամանակը հասած համարելով, Աստուած աշխարհի դրկեց Իր Որդին, որ կնոջմէ մը ծնաւ եւ օրէնփին տակ ապրեցաւ, որպէսզի մեզ օրէնքի գերութենէն փրկէ եւ Աստուծոյ որդիներ դարձնէ»:

ԳԱՂՏ. 4. 4-5

Քրիստոս իբրեւ ճշմարիտ Աստուած եւ Աստուծոյ մարդացեալ խօսքը իր մարդկային կատարեալ բնութեամբ եւ աստուածութեամբ տէրն է կեանքին ու ժամանակին, այլ խօսքով, սկիզբն ու վախճանը անոր: Քրիստոսով ամբողջացաւ կեանքին կատարելութիւնը եւ Քրիստոսով մարդ արարածը հասաւ կատարելութեան:

Աստուած ի սկզբանէ ստեղծեց տիեզերքն ու բոլոր արարածները որպէս արդիւնք իր սիրոյն. ստեղծեց մարդը իր պատկերին համաձայն եւ զինք տէր եւ իշխան կարգեց երկրի վրայ, որպէսզի ան ապրի փառքով ու պատիւով եւ նոյնիսկ յետ մեղանշումին, Աստուած ուզեց ազատագրել մարդը մահուան մեղքէն, փրկուելուն խոստանալով իրեն:

Քրիստոսով՝ մարդեղացեալ Աստուծմով արտայայտուեցաւ աստուածային սէրն ու գուժը առ մարդն, առ տիեզերքն: Անով մարդը փրկուեցաւ օրէնքի գերութենէն դառնալով Աստուծոյ Որդին. նախախնամական ի՞նչ տնօրինում եւ աստուածային ինչպիսի՜ տնօրինութիւն: Ստեղծիչը տիեզերքին ինքզինք մարդկային կերպարով կը յայտնէ որպէսզի իր իսկ ստեղծած մարդը առաւել եւս իրեն մօտեցնէ: Ահա թէ ինչպէս գործն ու խօսքը կ'իրագործեն պատմութիւնը եւ կ'անդրացնեն ժամանակը: Պատմութիւնը կը կերտուի խօսքով եւ եւ գործով. Աստուծոյ խօսքը, բանը մարմին առաւ ու կերտեց պատմութիւնը նոր կեանքին բոլոր անոնց որոնք հաւատացին Անոր:

. . .

Եբրայեցոց ուղղուած նամակին սրբազան հեղինակը շատ գեղեցիկ, գրական ոճով կը յիշեցնէ թէ ինչպէս «Անցեալին բազմաթիւ անգամներ եւ բազմաթիւ կերպերով Աստուած մեր հայրերուն խօսեցաւ մարգարէներու միջոցաւ, իսկ այս վերջին օրերուն մեզի խօսեցաւ իր Որդիին միջոցաւ: Աստուած զինք ամէն բանի ժառանգորդ կարգեց եւ անոր միջոցաւ էր որ տիեզերքը ստեղծեց» (ԵՔՐ. 1.1-2):

Քրիստոսով Աստուած ինքզինք կը յայտնէ: Աստուածորդիով աստուածային յայտնութիւնը իր կատարելութիւնը կը գտնէ: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Քրիստոս ինք՝ տեսանելի պատկերն է աներեւոյթ Աստուծոյ»:

տուն՝ ... Որովհետեւ Հայրը ուզեց, որ Քրիստոս իր մէջ ունենայ աստուածային բնութեան լիութիւնը» (ԿՈՂ. 1.15, 19):

Ի լրումն ժամանակին Քրիստոս աշխարհ եկաւ, որպէսզի մարդուն վերադարձնէ անապական այն վիճակը, որով Աստուած գինք ստեղծած էր: Աշխարհ եկաւ ու մկրտուեցաւ Յորդանանի ջուրերուն մէջ, որպէսզի ազամորդիներուն տրուած փրկութեան խոստումը իրագործեր նոյնիսկ ի գին իր խաչի մահուան: Աշխարհ եկաւ որպէս «Գառն Աստուծոյ» իր ուսերուն վրայ շալկելու աշխարհի մեղքը. «Ահաւասիկ Աստուծոյ Գառնուկը, որ աշխարհի մեղքը կը վերցնէ» (ՅՈՎ. 1.29):

Մարդեղութեան հիմնական նպատակը մարդուն փրկութիւնն է, այլ խօսքով հաստատումը Երկնքի Արքայութեան որ կը սկսի այս աշխարհով ու կը վերջանայ յաւիտենականով: Արդարեւ Մարդացեալ Աստուած նոր կեանք բերաւ այս աշխարհին: Կեանք մը հաստատուած սիրոյ եւ նուիրումի, գոհողութեան ու խաչի վրայ. կեանք մը, որուն ահունքները թաղուած ըլլալով հանդերձ երկրի մէջ իր յարացոյցը նոյնիքն մարդացեալ Աստուածն է, որ առաքելալին բառերով՝ «Կրնայ վերջնականապէս փրկել անոնք՝ որոնք իր միջոցաւ Աստուծոյ կուգան, որովհետեւ միշտ կենդանի ըլլալով՝ տեսաբար բարեխօս կ'ըլլայ անոնց համար» (ԵՔՐ. 7.25):

Քրիստոսով մարդ արարածը կը վերանորոգուի, կը կերպարանափոխուի կը դառնայ նոր իմն մարդ: Իր ներկայութիւնը մարդուն կեանքին կը բերէ հոգեկան երջանկութիւն եւ անընկճելի կամք ու ապրելու յարատեւ եւ անզուսպ ձգտում: Քրիստոսով կը լիանայ, կ'ամբողջանայ նաեւ ժամանակը, այսինքն ինքն է ժամանակը, իրեն է փառքը միշտ եւ յաւիտեան, անոր համար երբ վերջին անգամ կեցած իր առաքելալներուն հետ իրենց կուտար իր վերջին պատուէրները, ըսաւ ի միջի այլոց. «Եւ ահա միշտ ձեզի հետ պիտի ըլլամ, մինչեւ աշխարհիս վախճանը» (ՄՏԹ, 28.20):

Քրիստոսի գալուստով մարդը կը ձեռքագատուի օրէնքի տիրապետութենէն, գերութենէն, քանի որ Հին Կտակարանի ուսուցումներուն համաձայն, իւրաքանչիւր արու զաւակ իր տասներկու տարեկանին տաճար կը տարուէր իր ծնողքին կողմէ եւ կ'ընծայուէր տաճարին ու կը մտնէր օրէնքին տակ եւ կ'ըլլար «Որդի Օրէնքի»: Օրէնքի գերութենէն ձեռքագատուելով քրիստոնեան կը մտնէ շնորհքի աշխարհը, այն շնորհքը որ Աստուած ինք առաջօրեան ցօղի անարատութեամբ կուտայ բոլոր անոնց, որոնք պատրաստ են զայն ընդունելու:

Ի լրումն ժամանակին, աշխարհ եկած Քրիստոսով, Աստուած իր հոգեւոր օրհնութեամբ մեզ օրհնեց եւ իր որդիները ըրաւ որպէս իրական միջոց փրկութեան եւ յաւիտենական կեանքին. Պօղոս առաքել Յփեսացիներու գրած իր նամակին մէջ կը գրէ. «Օրհնեալ է Աստուած, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Հայրը, որ Քրիստոսով մեզ օրհնեց երկնքի մէջ ամէն տեսակ հոգեւոր օրհնութեամբ: Անիկա աշխարհի գոյութենէն

իսկ առաջ մեզ ընտրած էր՝ Քրիստոսի միջոցաւ իրեն պատկանելու համար, որպէս սուրբ եւ անարատ ժողովուրդ, եւ իր սիրով մեզ նախասահմանեց՝ Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով իր որդիները ըլլալու, որովհետեւ ա՛յդ էր իր կամքը եւ ծրագիրը» (ԵՓ. 1.3-5):

Աստուած ուրեմն ի սկզբանէ իր Որդւոյն միջոցաւ կոչեց մեզ սրբութեամբ եւ անարատութեամբ ապրելու որպէս իր որդիները: Իր էութեամբ սուրբ Աստուած իր «Որդւոյն արեամբ գնուած» որդեգիր իր զաւակները կը հրաւիրէ սուրբ եւ անարատ կեանքի: Ահա մարդեղութեան «Մեծ եւ Սքանչելի» խորհուրդը, որ կարծէք նաեւ նուիրական մարտահրաւէր էր Քրիստոսի հիմնած եկեղեցւոյ: Քրիստոսի եկեղեցին իր հիմնադրութեան առաջին իսկ օրէն սիրով ընդունեց այդ մարտահրաւէրը, որով ամբողջ իր կեանքը եղաւ յարատեւ ճիգ ու աշխատանք ի խնդիր սուրբ եւ անարատ կեանքի մը: Գործք Առաքելոց գիրքի մէջ հետեւեալը կը կարդանք առաջին դարու քրիստոնեաներու կեանքի մասին. «Հաւատացեալներու ամբողջ բազմութիւնը մէկ սիրտ մէկ հոգի էր: Ոնւէ մէկը իր ինչքերուն համար չէր ըսեր թէ իրն են, այլ՝ ամէն ինչ հասարակաց էր իրենց միջեւ...: Իսկ հաւատացեալները բոլորն ալ Աստուծմէ մեծ շնորհիք կը վայելէին: Անոնց մէջ կարօտեալ չկար...» (4.32-33): Ի՞նչ գեղեցիկ եւ աստուածահաճ պատկեր կեանքի:

Երկու հազար տարիներ են անցեր բախտորոշ ու վճռադրոշմ թուականէն: Այդ երկու հազար տարիներուն Քրիստոսի եկեղեցին իր բովանդակ պատմութեան ընթացքին հետամուտ եղաւ աւետարանական կեանքի իրագործման: Հեշտ չեղաւ իր առաքելութիւնը: Կեանքը Քրիստոսի եկեղեցւոյ անցաւ «ընդ սուր եւ ընդ հուր», խաւար ու լուսաւոր օրեր շատ ունեցաւ եւ սակայն մնաց անշեղ եւ անսայթաք իր հաւատքին եւ առաքելութեան մէջ: Այսօր երբ երկու հազար տարիներու պրիսմակէն կը դիտենք այդ բոլորը կը տեսնենք թէ աստուածային ինչպիսի շնորհներով է որ Աստուած շնորհագարդած է իր «որդեգիրները», որոնք իրենց հոգիի ու մտքի ճառագայթում եղող ստեղծագործութիւններով պայծառացուցին նիւթեղէն այս աշխարհը, զայն առաջնորդելով իր Ստեղծիչին:

Քրիստոսի եկեղեցւոյ անբաժանելի մէկ մասնիկը եղող Հայց. Եկեղեցին ինք եւս իր ուսուցումներով եւ հոգեւոր առաջնորդութեամբ հետամուտ եղաւ իր հաւատացեալներու կեանքի հոգեւոր աճման, քրիստոնէական հաւատքի վառ պահպանման եւ իր կեանքին շնորհագարդման: Այո՛, Հայց. Եկեղեցին մնաց անվահեր ջահակիրը Քրիստոսի եւ իրմով յայտնուած աստուածային ճշմարտութիւններուն: Իր կեանքի ամենախաւար պահերուն իսկ իր աչքերը յառած պահեց իր հաւատքի Զօրագլուխին՝ Քրիստոսին եւ մնաց անվրդով ու միշտ կենսագործող:

Այս օրերուն ամբողջ աշխարհը լի է բազմազան եւ բազմակերպ միջոցառումներով ու գեղեցկագոյն ձեւով կազմակերպուած հանդիսու-

թիւններով, որոնցմով քրիստոնեայ աշխարհը նախ գոհութիւն եւ փառք կուտայ Աստուծոյ աշխարհին տուած իր մեծ Պարգեւին՝ Որդւոյն համար եւ ապա կը ջանայ առաւելագոյն նախանձախնդրութեամբ իր կեանքը շաղախել Քրիստոսի մեզի կտակ ձգած կեանքով:

Հայց. Եկեղեցին ինք եւս իր կարգին անմասն չէ մնացած իր շուրջը տեղի ունեցող հանդիսութիւններէն, տօնակատարութիւններէն, ուխտագնացութիւններէն եւ երկհազարամեակի շրջագիծին մէջ տեղի ունեցող բոլոր միջոցառումներէն: Որովհետեւ Քրիստոս ինք նուիրագործեց մեր երկիրը իր հոն էջքով եւ Մայր Կաթողիկէի յատակագծին մատնանշումով. դարձեալ ինքն էր որ Հացեկացի մեծ վարդապետին շնորհեց հայոց մշակոյթին բանալին եւ հայ ժողովուրդի անմահութեան երաշխիքներէն մին եղող իր Այբուբենը եւ վերջապէս կը հաւատանք որ նոյնինքն Քրիստոսն էր որ Տէր Զօրի ու տարագրութեան այն վայրերուն մէջ մեր ժողովուրդի զաւակներուն տուաւ ոյժ, կարողութիւն եւ գերեզմանէն՝ մահուան ճիրաններէն դուրս գալու զօրութիւն եւ իմաստութիւն:

Այսօր մենք եւս կոչուած ենք, ամէն օր քիչ մը աւելի մօտեանալու Քրիստոսի եւ իր Աւետարանին. երկհազարամեակին նուիրուած յոբելինական հանդիսութիւնները սքանչելի առիթ են վերապրելու խորհուրդը մարդեղութեան եւ այդ խորհուրդով զօրացած շարունակելու մեր կեանքը եւ հայ բանաստեղծին հետ կրկնելու...

Յիսուս, քաղցր է խորհիլ վըրադ՝
Ինչպէս գարնան վարդ ու գուարթ,
Ինչպէս այգուն լոյսի՛ն սրբին
Եւ ընկերոջ մը նամակին:

Խորհինք Յիսուսի մասին, երթանք իրեն իր Աւետարաններուն ընդմէջէն զգալու համար քաղցրութիւնը իր ներկայութեան. ունենանք զինք մեր հոգիներուն մէջ, որպէսզի կարենանք իր եկեղեցւոյ հերոսներուն նման զօրանալ ի խնդիր մեր գոյամարտի յաջող ընթացքին ու հաւատքի գօտեպնդման: Երթանք Աստուածաշունչ Մատեանին, ինչպէս ըրին Վարդանանք ու անով անմահացան: Միշտ բաց պահենք Ս. Գիրքը, որպէսզի անկէ ճառագայթէ Քրիստոսի պայծառ անձը մեր կեանքին ու առաքելութեան մէջ եւ բանաստեղծին բառերով.

Օրհնութիւններ անձրեւէն բարի ձեռքէն Աստուծոյ

Սեպուհ Արք. Սարգիսեան

ԽԱՉԸ

Խաչ բառը չ'երեւիր Հին Կտակարանին մէջ: Սակայն խաչի գործածութիւնը ծանօթ էր հնուց, նախաքրիստոնէական շրջանին: Խաչը եղած է մահապատիժի գործիք եւ մահուան դատապարտուած չարագործներ իրենց կեանքը վերջացուցած են անոր վրայ:

Կը կարծուի թէ խաչին ծագումը փիւնիկեան է: Զայն փոխ առնելով գործածած են Յոյներ եւ Հռոմայեցիներ: Գործիքս ծանօթ էր Պարսիկներու, Եգիպտացիներու եւ Հնդկներու: Հաւաստի աղբիւրներ կը հաստատեն թէ զայն գործածած են նաեւ Կարթագենացիներ եւ Նիւմիտացիներ:

Մեծն Աղեքսանդրի պատմութեան մէջ կը յիշատակուի թէ ան երկու հազար Տիւրոսցիներ խաչել տուած է: Քրիստոսի ժամանակակից գրիչներ կը հաստատեն թէ Հռոմայեցուց ամենէն սոսկալի պատժամիջոցներէն մին եղած է խաչելը: Ի սկզբանէ խաչի պատիժը գործադրուած է գերիներուն վրայ: Բայց հետզհետէ ան սովորական պատժամիջոց եղած է նաեւ խռովարարներու: Կը յիշակատուի թէ Սիկիլիոյ մէջ Վերէս նոյնիսկ քաղաքացիներ խաչ հանած է: Նոյնը եղած է նաեւ առաջին դարու Հռոմէական կայսեր՝ Կալպայի օրով Ապանիոյ մէջ:

Հրէաստանի մէջ եւս խաչի պատիժը եղած է շատ սովորական: Յովսէփոս պատմիչ իր «Հնագրութիւնք» եւ «Պատերազմք Հրէից» երկերուն մէջ մէկէ աւելի յիշատակութիւններ ունի այս մասին: Խօսուել եւ պատկերալից էջեր են անոնք, ուր կը նկարագրուին թէ ինչպէս Մեծն Հերովդէսի մահէն յետոյ Վարոս երկու հազար աղմկարարներ խաչել տուած է: Կղօտիոս եւ Ներոն կայսրներու տիրապետութեանց օրով, անոնց ներկայացուցիչ կառավարիչները Հրէաստանի մէջ խաչել տուած են աւագակները եւ քաղաքական ու կրօնական ընդդիմադիրները: Իսկ Երուսաղէմի կործանումէն յետոյ, եօթանասուն թուականին, Տիտոս այնքան մարդ խաչել տուած է որ երկրին մէջ ոչ փայտ մնացած է եւ ոչ ալ խաչ տնկելիք տեղ:

Խաչը փայտէ շինուած քառաթեւ գործք մըն էր: Նախաքրիստոնէական շրջանին ընդհանրապէս կը յիշատակուին խաչի երեք ձեւեր: Առաջինը Լատինական X գրի ձեւով, երկրորդը՝ դարձնալ Լատինական T գրի ձեւով եւ երրորդը՝ դաշոյնի ձեւով, որ մեզի ծանօթ խաչի հասարակ ձեւն է, թեւերը կեդրոնէն քիչ մը վեր: Քրիստոնէական եկեղեցիներու գործածած խաչերու ձեւերը իրարմէ տարբեր են, որոնց նկարագրութիւնը եւ իմաստը տալ այս գրութեան նպատակէն ու սահմանէն դուրս կը մնայ:

Սովորութիւն էր որ չարագործներ երբ մահուան դատապարտուէին, անոնք պարտաւոր էին կրել իրենց խաչերը բանտէն մինչեւ խաչելութեան վայրը: Իրեն յանցանքը կը գրուէր ցուցատախտակի մը վրայ եւ մէկը իրենց առջեւէն կը տանէր, որպէսզի ամէն մարդ իմանար անոնց

յանցանքները: Բանասէրներն նկատի առնելով այս պարագաները կ'ենթադրեն թէ խաչը մարդու մը կրելու ծանրութիւնը կ'ունենար: Յանցապարտին ֆիզիքական տկարութեան պարագային օգնականներ կը փնտուէին, ինչպէս ծանօթ է բոլորիս Յիսուսի պարագային՝ երբ Սիմոն Կիւրենացին բաժնեկից եղաւ զայն կրելու աշխատանքին մէջ:

Ոմանք, ինչպէս Իրենէոս, այն կարծիքին են թէ խաչեայր կը կոխէր պատուանդանի մը վրայ: Գէթ Յիսուսի խաչը այդպէս եղած ըլլալուն կը հաւատան: Նիւթս ուսումնասիրողներուն բոլորն ալ կը համաձայնին թէ խաչին բարձրութիւնը եղած ըլլայ սովորաբար ինը ոտք: Այս հաստատումը յառաջ կուգայ այն դատողութենէն, թէ խաչեայր պէտք է տեսանելի ըլլար ամբողջին՝ ամէն կողմէ, ինչպէս մեր օրերուն կախաղանին պարագային, եւ ապա այն իրողութենէն թէ երբ Յիսուս ծարաւցաւ, իր մօտը կեցողներէն ու զինք ծաղրողներէն մին «վազեց, առաւ քացախալից սպունք մը եւ եղէգի մը ծայրը անցընելով՝ տուաւ անոր որ խմէ» (Մատթ. Ի. 48): Եթէ ձեռքը հասնէր Յիսուսի բերնին, բնական է եղէգ չպիտի գործածէր: Իսկ խաչի թեւերու երկարութեան համար կարծիքները կը տարբերին: Ոմանք վեց, իսկ ուրիշներ եօթնուկէս ոտք կ'ընդունին:

Խաչելու ձեւը եւս եղած է երկու տեսակ: Առաջինը՝ որ ընդհանրացած ձեւը եղած է, սովորութիւն էր խաչափայտը գետին պառկեցնել, յանցապարտը հագուստներէն մերկացնելով տարածել խաչափայտին վրայ եւ ապա ձեռքերը եւ ոտքերը գամել ու մարմինը եւս չուաններով փայտին կապել, ապա խաչափայտը շտկելով տնկել եւ իր յանցանքի ցուցատախտակն ալ գլխուն վերեւ գետեղել որ ամէն մարդ կարդար:

Խաչեայր պրկուած ձեւով կը մնար երբեմն օրերով, որպէսզի չարչարուելով մեռնի իր յանցանքը քաւելու եւ միաժամանակ ուրիշներուն ալ օրինակ ըլլալու համար: Մարդիկ դիտելով այս տեսարանը նողկանք կը զգային:

Հրեաներ խաչելու սովորութիւն չունէին: Անոնք պարզապէս ցիցէ մը կամ ծառէ մը կը կախէին: Աւելի յատկանշականը այն է որ հրեաներ ողջ մարդը չէին կախեր, այլ սպաննելէ յետոյ դիակը կը կախէին:

Յեսուայ գրքին տասներորդ գլխուն մէջ կը տրուի կռիւներու նկարագրութիւնը: Յեսուայրի մէջ պահուած թշնամի հինգ թագաւորները հանել տուաւ եւ ժողովուրդին աչքերուն առջեւ «զանոնք զարկաւ մեռցուց, ու զանոնք հինգ ծառէ կախեց, եւ ծառերուն վրայ մինչեւ իրիկուն կախուած մնացին» (Յես. Ժ. 26):

Նման յիշատակութիւններ կան նաեւ Ա. Թագ. ԼԱ. 10ին, Բ. Թագ. ԻԱ. 12ին եւ Եգր. Զ. 11ին մէջ:

Կախելու սովորութիւնը հրեային համար օրէնքի հրահանգ էր:

Երկրորդումն Օրինաց գիրքը բացորոշ կերպով կը գրէ.

«Երբ մարդ մը մահու արժանի մեղք մը գործէ, զանիկա մեռցնելու համար ծառէ մը կախեալ» (ԻԱ. 22):

Տարբեր տեղ մը՝ «Տէրը Մովսէսի ըսաւ, ժողովուրդին բոլոր իշխանները առ, ու զանոնք Տիրոջ առջեւ արեւին դէմ կախէ, որպէսզի Տիրոջ սաստիկ բարկութիւնը Իսրայէլի դառնայ» (Թիւք ԻԵ. 4):

Հրեային համար միանգամայն օրէնքին մաս կը կազմէր որ դիակը արեւմուտքէն առաջ պէտք էր վերցուէր:

«Անոր մարմինը գիշերը չմնայ, հապա նոյն օրը անպատճառ թաղես զանիկա, վասնզի կախուածը Աստուծոյ անիծածն է» (Բ. Օր. ԻԱ. 23):

Հրէական դիակ կախելու սովորութեան դէմ բացառիկ պարագայ մըն է Յաննէոսին արարքը:

Յովսէփոս իր «Հնազրուութեանց» (ԺԳ. 14) մէջ կը պատմէ թէ երբ Հրէաստանի թագաւոր Ադեքսանդր Յաննէոս (103–76) արաքներու դէմ իր մղած պատերազմին մէջ ձախողեցաւ, իր ժողովուրդէն մաս մը Փարիսեցիներու գլխաւորութեամբ՝ իր հակառակորդ Տրմեդրէոսին ոյժ տուին որպէսզի Ադեքսանդրը ոչնչացնեն: Այս վերջինը զանոնք Պեթմ քաղաքին մէջ պարտութեան մատնելէ յետոյ բոլոր յանցաւորները երուսաղէմ կեդրոնացուց: Ապա կատաղի վրիժառուութեան մոլեգնութեամբ աուլցուն «աշխարհի ամենէն բարբարոս արարքներէն մին գործադրեց անոնց վրայ: Երբ ինք ամբողջ քաղաքի բնակչութեան աչքերուն առջեւ իր հարձերով խրախճանքի մէջ էր, հրամայեց որ անոնցմէ ութ հարիւր հատը խաչեն: Եւ տակաւին անոնք չմեռած՝ հրամայեց նաեւ որ անոնց աչքերուն առջեւ իրենց զաւակներուն եւ կիներուն կողորդները կտրեն»:

Այժմ անդրադառնալով Քրիստոսի խաչելութեան պարագաներուն կը տեսնենք թէ գործադրութեան ձեւը հրէական չէր, այլ հռոմէական, բայց գործադրութեան պահանջը կու գար հրեաներէն որոնք «խաչ հա՛ն զդա» կ'աղաղակէին:

Իսկ Յիսուսի դատապարտութեան արարքին մէջ, երկուքն ալ համահասար բաժին ունէին եւ յանցաւոր պէտք է նկատուին: Ըստ իս ամենէն գազրելի ոճիւրը գործեց Պիղատոս, վասնզի Յիսուսի անմեղութիւնը տեսնելով եւ գիտակցելով, զայն արտայայտելու եւ պաշտպանելու քաջութիւնը չունեցաւ: Շիտակը տեսնելով կեղծեց ու ձեռքերը լուաց անձնական շահէն ու դիրքէն չզրկուելու համար:

Ընկալելի սովորութեան համաձայն Յիսուս կրեց իր խաչը, իր առջեւէն տարին եւ ապա խաչահալին գլխուն վերեւ զետեղեցին իր յանցանքին արձանագրութիւնը, ուր այսպէս կը կարդացուէր. «Այս է Յիսուս՝ Հրեաներու թագաւորը» եւ այդ գրութիւնը գրուած էր երկրին մէջ գործածական երեք լեզուներով՝ Յունարէն, Լատիներէն եւ Եբրայերէն (Ղկս. ԻԳ. 38), որպէսզի ամէն մարդ կարգար եւ իմանար անոր յանցանքը:

Յիսուսի խաչուելու ձեւին մասին որոշ տեղեկութիւն չունինք: Առաջին երեք համատես Աւետարաններ «խաչ հանելով կամ հանեցին» (Մտթ. ԻԷ. 35, Մրկ ԺԵ. 24, Ղկս. ԻԳ. 33) բացատրութիւնը կուտան, իսկ չորրորդ

Աւետարանը պարզապէս «խաչեցին զինք» (Յովհ. ԺԹ. 18) կը գրէ:

Իր հոգին աւանդելէ յետոյ հրէական օրէնքը գործադրուեցաւ իր վրայ, այսինքն՝ արեւմուտքէն առաջ իջեցուցին իր մարմինը, մանաւանդ որ յաջորդ օր շաբաթ ըլլալով արգիլուած էր աշխատիլ:

Իր հակառակորդները՝ անարգելու համար իր խաչն իսկ, զայն չպրտեցին մէկ կողմ եւ երկար ատեն աղբիւսներու ներքեւ անյայտ մնաց, մինչեւ որ 326 թուականին Հեղինէ թագուհին Բիւզանդիոնէն գալով եւ Յուդա անունով իրազէկ հրեայի մը առաջնորդութեամբ գտաւ խաչին գտնուած տեղը եւ փորել ու մաքրել տալով աղբակոյտը, երեւան հանել տուաւ Քրիստոսի խաչը, բայց ի զարմանս բոլորին մէկի տեղ երեւան ելան երեք խաչեր: Շուտով հասկցուեցաւ թէ անոնցմէ երկուքը կը պատկանէին աւագակներուն: Քրիստոսի խաչը զանազանուեցաւ անոնցմէ պատանիի մը դիակին վրայ փորձելով, որուն դպիւուն պէս ան ողջնացաւ: Խաչին գտնուիլը եւ փառաւորուիլը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ տօնացոյցին մէջ ծանօթ է որպէս Գիւտ Խաչի:

Խաչը Քրիստոսի յարութենէն յետոյ փոխեց իր իմաստը: Դադրեցաւ մահապատիժի գործիք ըլլալէ: Հին Ուխտի տրամադրութեան դէմ «Քրիստոս զնեց մեր ազատութիւնը օրէնքի անէծքէն, ինքն ըլլալով անէծք մեզի համար, վասնզի անիծուած է այն՝ որ փայտէն կը կախուի» (Գաղ. Գ. 13):

Խաչին իմաստը յեղաշրջուած է անոր համար որ Քրիստոս «Մեր մեղքերը խաչափայտի վրայ վերցուց իր մարմինով, որպէսզի մենք ազատինք մեղքերէ եւ ապրինք արդար կեանք մը, որուն վէրքերով դուք բշկուեցաք» (Ա. Պետր. Բ. 24):

Քրիստոսի առաքելութիւնը մարդիկը իրենց մեղքերէն ազատել ըլլալուն՝ կամաւոր կերպով ենթարկուեցաւ ան խաչին եւ «մէկ անգամ չարչարուեցաւ մեր մեղքերուն համար, որպէսզի մօտեցնէ զմեզ Աստուծոյ» (Ա. Պետր. Գ. 18):

Քրիստոսի համբարձումէն յետոյ իր հետեւորդներուն մէջ խաչին իմաստը եւ խորհուրդը աւելի ամրացաւ: Խաչը այս անգամ փրկութեան տարազ հագաւ, վասնզի Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս իր սուրբ եւ քաւչարար արիւնը թափած էր անոր վրայ:

Աւանդութիւնը կը յիշատակէ թէ «խաչին նմանութիւնը» առաջին անգամ ժողովուրդին ցուցադրողը եղած է առաջին եպիսկոպոս Տեառնեղբայր Յակոբոս Առաքեալը Երուսաղէմի մէջ: Այս առթիւ երգուած է նաեւ «Խաչի քո Քրիստոս երկիր պագանեմք...» սրտառուչ տաղը:

Տէրտուղիանոս կը յիշատակէ թէ երկրորդ դարուն հաւատացեալներ արդէն խաչակնքելու սովորութիւնը իւրացուցած էին:

Խաչին գործածութիւնը ընդհանրացաւ Կոստանդիանոս կայսեր օրով, երբ անոր մայրը Հեղինէն խաչգիւտով նորակազմ քրիստոնեայ եկեղեցիներու հմայքը աւելցուց: Կը պատմուի նմանապէս թէ Հեղինէն

Քրիստոսի խաչին հետ գտած էր նաև չորս բեւեռները, որոնցմով գամուած էր Յիսուս խաչափայտին: Երբ Բիւզանդիոն կը վերադառնար ան, ծովը կ'այեկոծի սաստկօրէն: Հեղինէն բեւեռներէն մին ծով կը ձգէ որ անմիջապէս հրաշիւք իմն՝ կը հանդարտի: Հետագային միւս գամերը Եւրոպա կը փոխադրուին ու կը պահուին զանազան եկեղեցիներու մէջ:

Եթէ Քրիստոսի խաչափայտը մնաց Երուսաղէմ, իր սկզբնատեղւոյն վրայ, սակայն նմանահանուածութիւնները զարդարեցին բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներու գագաթները, խորանները եւ առհասարակ պաշտամունքի վայրերը: Ան զարդարեց նաև հաւատացեալներու կուրծքերը եւ ինքնին հանդիսացաւ Քրիստոնէութեան ապացոյց նշանը, դրօշակը կամ զինանշանը:

Այս պատճառաւ 610 թուականին Պարսից եւ Յունաց միջեւ ծագած պատերազմի ընթացքին երբ Պարսիկ Խոսրովը պարտութեան մատնեց Հերակլ կայսր, անարգելու համար քրիստոնէութիւնը՝ 614 թուականին Երուսաղէմն ալ գրաւելով խաչափայտը գերի տարաւ Պարսկաստան: Քրիստոնէական աշխարհը անարգուած ու նուաստացած զգաց ինքզինք: Հերակլ զօրածողով ըրաւ եւ մեծ բանակով քալեց Պարսից վրայ, որուն օժանդակեցին հայեր Մծեծ Գնունի զօրավարի բանակով եւ 629 թուականին Քրիստոսի խաչափայտը գերութենէ ազատագրուելով Կոստանդնուպոլիս վերադարձուեցաւ Հայաստանի ճամբով եւ ուրկէ փոխադրուեցաւ դարձեալ Երուսաղէմ:

Հետագային, որպէսզի Քրիստոսի խաչափայտը դարձեալ չանարգուի, մասունքներու վերածուեցաւ եւ բաշխուեցաւ քրիստոնեայ եկեղեցիներու, ուր տեղ տեղ մեծ խնամքով կը պահուին պատարագի սեղաններուն վրայ:

Խաչի գործածութիւնը եւ խաչակնքելը սովորական է քրիստոնէական հին եկեղեցիներու մէջ, մանաւանդ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ: Ի պատիւ եւ ի յարգանս Ս. Երրորդութեան, ամէն աղօթք եւ ամէն օրհնութիւն խաչակնքելով եւ խաչով կ'ըլլայ: Ամէն անգամ որ կը խաչակնքենք, Քրիստոսի մահը կը յիշենք ու կը վերանորոգենք մեր հաւատքը, թէ ան մեր մեղքերուն համար մեռաւ, եւ իր մահուամբ ու յարութեամբ մեզի կեանք պարգեւեց:

Հայաստանեայց եկեղեցին խաչը կը գործածէ առանց խաչելութեան: Արդէն մինչեւ չորրորդ դարու վերջաւորութիւնը գործածուած որեւէ խաչին վրայ եւ որեւէ տեղ խաչելութիւն չէ տեսնուած: Արեւմուտքի մէջ գործածուող խաչերուն վրայ հինգերորդ դարուն տեղ տեղ երեւցած է Գառնուկին նմանահանութիւնը: Իսկ վեցերորդ դարուն ընդհանրացած է խաչելութիւնը: Հայաստանեայց եկեղեցին խաչելութիւնը կ'ընդունի լոկ նկարին մէջ:

Աղօթքներու ընթացքին եւս խաչակնքելը շատ սովորական արարք մըն է, մա՛նաւանդ մեր եկեցեղւոյ մէջ: Խաչակնքելու համար պէտք է

միացնել առաջին երեք մատերը՝ բուժամատը, ցուցամատը եւ միջնեմատը, որպէս խորհրդանիշ Ս. Երրորդութեան, ապա պէտք է միացած ձեւով գոցել մատնեմատն ու ճկոյթը, որպէս խորհրդանիշ՝ Քրիստոսի մէջ աստուածային եւ մարդկային բնութեանց միաձուլման: Խաչակնքելու պահուն երբ մեր ձեռքը մեր ճակատը կը դնենք, կը հաւատանք, ըստ Տէրտուղիանոսի, որուն կը ձայնակցի նաեւ Օգոստինոս, թէ Հայրը վերը երկինք է, ապա երբ մեր ձեռքը մեր կուրծքին վարի կողմը կը դնենք, կը հաւատանք թէ Որդին երկիր իջաւ, իսկ մեր կուրծքին երկու կողմերն ալ դպցնելով մեր ձեռքը, կը հաւատանք թէ Ս. Հոգին իր ներգործութիւնը կ'ընէ մեր ներսիդին:

Առաքեալը խաչի խորհուրդին մէջ կը նշմարէ Աստուծոյ անսահման սէրն ու կարեկցութիւնը հանդէպ մարդկութեան: Եւ որպէս Քրիստոսի Առաքեալ իրաւունք ունի երբ կ'ըսէ. «Ես պարծանքի ուրիշ բան մը չունիմ, բայց եթէ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի խաչը, որով աշխարհ ինծի խաչն է ելած եւ ես աշխարհի» (Գաղ. 2. 14):

Խաչը երկինքի եւ երկրի հաշտութեան միջոց մը դարձաւ (Եփ. Բ. 16) հաւատացեալներու սրտերուն մէջ խաղաղութիւն հաստատելու համար:

Իսկ խաչապաշտութիւնը քրիստոնէական կեանքի կորիզը կը կազմէ: Խաչապաշտութիւնը Քրիստոսի թափած կենարար արեամբ վճարած փրկագինի գիտակցութիւնն է, որով հաւատացեալը կը հասնի փրկութեան: Եւ «Խաչին ճառը՝ կորսուածներուն համար յիմարութիւն է, իսկ մեզ՝ փրկուածներու համար՝ Աստուծոյ զօրութիւն» (Կորնթ. Ա. 18):

Բարգէն Ա. Քենյ. Մագսուտեան

«Քրիստոսի ամէն գործունէութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ փառքն է. բայց փառքերուն փառքը՝ խաչն է»:

Կիւրեղ Երուսաղեմացի

ԽԱՒԱՐԻ ԵՒ ԼՈՅՍԻ ՄԱՍԻՆ

«Աստուած տեսաւ որ լոյսը բարի է ու Աստուած լոյսը խաւարէն գատեց»։ ԾՆ 14:
«Վա՛յ անոնց, որոնք չարին՝ բարի կ'ըսեն ու բարիին՝ չար, որոնք խաւարը՝ լոյսի տեղ կը դնեն»։ ԵՍ 5.20:

Գրիգոր Պարթեւի խոր Վերապ մուտքին յիշատակութեան տօնն էր, երբ համացանցի վրայ կը ստանայի խնդրայարոյց վիտէօ մը, որ Հայաստանի մէջ կատարուող եկեղեցաշինական գործունէութեան առնչութեամբ քննադատութիւն մըն էր: Այնտեղ յայտարարուած էր հետեւեալը, թէ «բարեբախտաբար մենք չունենք այդքան խաւար ժողովուրդ, որ եկեղեցու կարիքը ունենայ»: Արդ, այս յօդուածս անոր շուրջ է:

Այն խաւարը, որմէ ազատելու պիտի հրաւիրուէինք ազգովին, եւ խաւարը որ նկատի ունի քննադատը, նոյնը չեն, նոյնպէս՝ լոյսը: Լուսաւորիչ Հայրապետի ու մինչեւ այս օրը հասնող անոր հարազատ սերունդին մարտը Չարին ու չարութեան եւ մեղքերու տիրապետութեան դէմ էր: Ըստ քննադատին՝ անիկա յիտամնացուցութիւն էր, այլեւ՝ բացակայութիւն գարգացումի:

Դեռ շատ են մարդիկ, որոնք կրօնքի եւ գիտութեան հինցած պայքարին մէջն են: Արդէն գիտութիւնը դէպի կրօնք կամուրջներ նետելու վրայ է եւ կը նետէ, նոյն ընթացքը ունի նաեւ կրօնքը: Անոնք որ տակաւին կը յամենան երկու կալուածներու հակադրումին մէջ՝ նարկիսական համաճարակէն բռնուած են:

Թէ մենք այդքան խաւար ժողովուրդ չունինք՝ անկասկած թիւրիմացութիւն է: Գիտական զարգացումն ունենալը ուրիշ բան է, հոգեւոր եւ բարոյական խաւարի մէջ ըլլալը՝ ուրիշ բան: Կրօնականօրէն, որ սկիզբէն մերժուած թեզ մըն է քննադատին կողմէ, չկայ մարդ որ խաւարէն կատարելապէս ձերբազատուած է: Պօղոս առաքեալ գրած է, թէ բոլոր մարդիկն ալ «մեղքի տակ են» (Հռ 3.9), այսինքն՝ ամէնքն ալ խաւարին տակն են, ներառեալ «լոյսի որդիներ»ը:

Խաւարին տակ ըլլալու նշաններ կա՞ն մեր կեանքին մէջ:

Այո՛:

Կը լսեմ Ովսէ մարգարէն, որ կ'ըսէ.

«Երկրի վրայ ճշմարտութիւն չկայ ու ողորմութիւն չկայ ու Աստուծոյ գիտութիւնը չկայ:

Երդումն ու ստախօսութիւնը, մարդասպանութիւնը, գողութիւնն ու շնութիւնը շատցեր են» (Ովսէ 4.1-2):

Միթէ ճշմարտութիւնը կ'իշխէ հայրենիքի եւ սփրւղքի մէջ: Ինքնախաբէութեան վարակը շատ մեծ չէ՞: Զոհը ողորմութենէն աւելի չէ՞նք

նախընտրէր: Աստուծոյ գիտութիւնը մոլորութիւններու ձեռքը չէ՞ ինկած: Իսկ արտաբանական զառաժուժման՞ըր: Անպարկեղտութիւնը թանձրամարմին չէ՞ բազմած: Մարդասպանութիւնը մասամբք նորին ներկայ չէ՞ ամենուրեք, հապա՞ գողութի՞ւնը, շնութի՞ւնը... մասամբք նոցին:

Խաւարին տակ ըլլալ չէ՞ արդեօք աքսորի մէջ ըլլալը:

Մենք աքսորական ենք թէ՛ հայրենի տան մէջ մեր այլասերումով, թէ՛ աշխարհի բոլոր կողմերը մեր յարաշարժ ցրուումով, թէ՛ մեզ շողախող արժէքներէն կամայ եւ ակամայ օտարումով, թէ՛ ազգային-մշակութային տարատնկեալ ու շուարած գոյատեւումով, եւ թէ՛ մանաւանդ՝ Աստուծամէ հեռանալով:

Մենք աքսորական ենք, խաւարի՛ բնակիչներ:

Պիտի կարենա՞նք ազատագրուիլ բոլոր աքսորներէն:

Թափառաշրջիկութիւնը կարելի է դարմանել մասամբ՝ հայրենիք վերադարձով, ազգային-մշակութային տարագրութիւնը՝ նոյնպէս: Սակայն կրօնական աքսորը պիտի մնայ. քանի կրօնքը կայ՝ աքսորը կայ, եւ կրօնքն ալ միշտ պիտի ըլլայ, որովհետեւ մարդ էակը «բեռներ» ունի (Հմմտ. Գղ 6.2), այսինքն՝ մեղքեր կը կրէ:

Հաւատացեալ աքսորականին եւ անհաւատ աքսորականին տարբերութիւնը կը կայանայ անոր մէջ, որ առաջինը իր լուսաւորման յոյսը Աստուծոյ վրայ կը դնէ, եւ Անոր մէջ կը տեսնէ իր յոյսին լրումը. երկրորդը իր լուսաւորման յոյսը անցողականին եւ փճացողին վրայ կը դնէ:

Քննադատը Հայ եկեղեցւոյ մարտահրաւէր կ'ուղղէ աշխատելու ի նպաստ հօտի կենսապայմաններուն բարելւման: Իր այս կոչին մէջ ան կը գտնուի կրօնքի գլխաւոր պահանջներէն մէկուն մէջ: Ծանօթ է անշուշտ, որ Հայ եկեղեցին նրկթապէս հարուստ հաստատութիւն մը չէ, սակայն գրեթէ ամէն տեղ ալ համայնքներուն կը ծառայէ: Բայց ակնկալելի է, որ ան իր բարեգործութիւնը գիտականօրէն (թէ՛ հոգեւոր եւ թէ՛ առարկայական առումով) վերակազմակերպէ, միաժամանակ՝ հրաժարելով այն բոլոր երեւոյթներէն, որոնք գայթակղութիւններու պատճառ են:

Այստեղ կը յիշեմ չորս հազարին կերակրումը:

Յիսուս իր մօտ բերուած կաղեր, կոյրեր, համրեր, հաշմանդամներ եւ այլազան հիւանդութիւններ ունեցող մարդիկ բժշկած էր: Հազիւ աւարտած իր այս գործը, ահա կը տեսնէր որ իրեն եկած բազմութիւնը անօթի էր: Ուստի կ'ըսէր.

— Կը խղճամ այս բազմութեան, որովհետեւ ահա երեք օր է որ մօտս են եւ ա՛լ ոչինչ ունին ուտելիք: Չեմ ուզեր գիրենք անօթի տուն ղրկել, որպէսզի չըլլայ թէ՛ ճամբու ընթացքին մարին:

Աշակերտները իրար անցած՝ կը պատասխանէին.

— Հիմա ամայի այս վայրին մէջ ուրկէ՞ այսչափ բազմութիւն կշտացնելու չափ հաց գտնենք:

Յիսուս կը հարցնէր.

— Քանի՞ հաց ունիք:

Անոնք թէ՛

— Եօթ հաց եւ քիչ մըն ալ մանր ձուկեր:

Յիսուս առնելով հացերն ու ձուկերը, շնորհակալութիւն կը յայտնէր Աստուծոյ, կը կտրէր հացերը եւ աշակերտներուն կուտար, անոնք ալ՝ ժողովուրդին կը բաժնէին:

Ամբողջ բազմութիւնը կ'ուտէր եւ կը կշտանար ու աշակերտները հացի մնացորդները հաւաքելով՝ եօթ գամբիւղ կը լեցնէին:

Հայտնութիւնը, նաեւ աշխարհը եկեղեցւոյ կարիքը ունին, անկասկած:

Եկեղեցւոյ առաջնահերթ եւ հիմնական գործը իրենց վստահուած հօտերուն շինութիւնն է, անոնց հոգեւոր պապակին յագեցումը, եւ անոնց արդար կենսապայմաններու ստեղծման պայքարն ու ստեղծումը: Ահա Աստուծոյ եւ Յիսուսի գործակից ըլլալու մարտահրաւէրը: Անոր ստանձնումին վրայ՝ ինքնաբերաբար կ'արդարանայ որեւէ քարաշէն եկեղեցի...

Գառնիկ Քեկյ. Գոյունեան

«Ան որ Եկեղեցին իբրեւ մայր չունի,
չի կրնար ունենալ Աստուած իբրեւ հայր»:

Կիպրիանոս Կարթագենացի

La Mère de Dieu.

Un point de vue arménien orthodoxe⁽¹⁾

1. Expérience personnelle

En Arménie comme dans la Diaspora arménienne, il existe des croyants qui s'interrogent sur la Mère de Dieu; le fait est relativement nouveau. La question posée est la suivante: quelle place une pensée authentiquement orthodoxe doit-elle donner à la Mère du Sauveur, selon une réflexion qui méthodiquement dépend de la Tradition? Sans doute, dans la Mère-Patrie et les divers pays d'accueil, tous ne sont pas touchés par ce problème; beaucoup restent attachés à une attitude d'opposition à tout développement d'une doctrine mariologique et à toute tentative de renouveler la piété mariale dans leur Église; il s'agit pour eux d'une sorte de dogme figé et sans possibilité d'actualisation. Une attitude aussi radicale, très répandue jusqu'à la dernière décennie, contraste aujourd'hui avec l'intérêt que manifeste un certain nombre d'Arméniens qui sont pourtant des communistes de vieille souche.

Ce fait nous a été dévoilé il y a une vingtaine d'années lorsque l'occasion nous a été donnée d'étudier certains textes arméniens concernant la Vierge. Nous avons soutenu notre thèse de Doctorat en Octobre 1989 à la Sorbonne-Paris IV sur le sujet suivant: «Le panégyrique de la Sainte Mère de Dieu de Grigor Narekatsi, poète arménien du Xe siècle». Après un examen approfondi de divers textes, nous étions amenée à montrer l'importance de Marie dans la littérature arménienne et nous le fîmes, il est vrai, avec conviction.

Cette soutenance, qui avait lieu à Paris, était publique. Il arriva donc dans les années qui suivirent que des personnes — souvent des inconnus — nous exprimaient leur sympathie pour la bonne raison que nous n'hésitions pas à parler de la Vierge quand d'autres s'y refusaient. Parfois le point était soulevé sous une forme très frappante: alors que Marie a dit elle-même dans son Magnificat: *Et voici que désormais tous les âges m'appelleront bienheureuse* (Luc 1,48b). pourquoi dans nos églises locales ne proclame-t-on jamais le bonheur de Marie? Une telle déclaration est d'ailleurs assurée par le mot d'Élisabeth, lors de la Visitation: «*Tu es bénie entre les femmes, et le fruit de tes entrailles est béni*» (Luc 1,42).

Il est probable que la contradiction entre la Tradition et la pratique habituelle des Églises arméniennes à ce sujet a été ressentie en Arménie comme dans les pays d'accueil par un nombre minoritaire

mais croissant de personnes. Ceux qui nous approchaient étaient gênés de constater au sein de leur Église une inconséquence touchant une doctrine où se manifeste l'opposition entre catholiques et orthodoxes. De toute évidence, chaque Église orthodoxe a été particulièrement sensible à la vénération de la Mère de Dieu, et la doctrine mariale orthodoxe concorde fondamentalement avec la mariologie catholique.

Il vient de loin, ce besoin qui incite les Arméniens aujourd'hui à chercher à renouer avec une tradition chère à leurs pères. Il faut renouer avec le passé.

2. Marie dans la doctrine et la liturgie arméniennes

On a souvent dit que Grigor Narekatsi a enseigné l'immaculée conception de la Mère de Dieu et on cite, entre autres textes, le *Goumark Khmpits* 8^a(a): «Bien que formée de la composition, du mélange des quatre éléments, Tu es demeurée étrangère à notre lot commun d'hommes nés de la terre»⁽²⁾. Une étude attentive montre qu'on ne peut attribuer à Grigor un tel enseignement: l'idée d'un péché transmis par génération est étrangère à presque tous les pères orientaux; dès lors, il ne peut être question pour Marie d'une exemption de cette manière.

L'idée dominante chez les Pères arméniens est la suivante. Pour qu'elle devînt digne demeure du Fils de Dieu, Marie a été sanctifiée, purifiée auparavant par l'Esprit saint. Rien de normal que de parler de cette «catharsis», oeuvre de l'Esprit. Cette idée ne posait aucun problème du temps de saint Grigor, elle indiquait la nécessité de la purification continue dans la vie chrétienne pour donner accueil à Dieu. C'est seulement lorsqu'on lit ces textes avec une mentalité contemporaine que surgissent les problèmes et que l'on cherche à y découvrir une opposition à la sainteté parfaite de la Mère de Dieu ou à l'Immaculée conception, problématique étrangère aux auteurs arméniens. La «catharsis» peut s'entendre en un sens positif, comme sanctification, et non pas nécessairement comme purification du péché. Ainsi s'expriment aussi, après Grigor, Ignatios vardapet (1090?-1160?), Nersès Chnorhali (1102-1173) et Grigor Tathevatsi (1340-1410).

Les points les plus importants de la doctrine mariale arménienne sont la parfaite virginité de la Mère de Dieu, le rapport entre Marie et l'Église, Marie nouvelle Ève et Mère des vivants, ses réflexions sur la mort et l'assomption de Marie ou sur le culte marial. Le concile d'Éphèse (431), malgré les événements de sa célébration et sa triste époque qui précédait la bataille d'Avarair, marqua une date

importante dans l'histoire de la spiritualité mariale arménienne. L'objet de la discussion au concile était le problème christologique. Deux conceptions s'affrontaient: celle d'Alexandrie qui soulignait l'unité et celle d'Antioche qui mettait plus en relief la dualité des natures dans le Christ. Les conséquences mariologiques se faisaient aussitôt sentir quant au titre de «Mère de Dieu». Et ce furent précisément ces conséquences mariologiques qui passèrent à l'histoire comme fruit le plus satisfaisant du concile. Leur influence se fit sentir surtout dans la liturgie et les homélies mariales arméniennes.

Avec Grigor Narekatsi la spiritualité mariale a atteint son sommet. À cette époque l'Arménie défend et organise son royaume dans la multiplicité des influences qui y convergent, offrant à l'Église un domaine de choix pour le développement de la spiritualité chrétienne. Dans l'évolution de la liturgie, de l'homilétique, la foi inspire une piété riche, harmonieuse du point de vue doctrinal, où la dévotion à la Mère de Dieu, l'Astouadzazine, apparaît entièrement intégrée dans la prière de l'Église: le culte liturgique rendu à Dieu, au Christ, dans la communion des saints.

Pour dégager les traits de l'icône mariale léguée à la tradition par l'Église arménienne, il importe d'unir les données liturgiques, homilétiques, dévotionnelles; il faut souligner que doctrine et spiritualité y fusionnent étroitement. En outre, cette piété mariale est liée, à Rchtounik, comme dans les autres régions, à l'histoire même de la population arménienne, d'où une hagiographie qui unit histoire et légende, lyrisme et épopée dans une vision de l'histoire du salut où la foi des simples découvre la présence de Dieu, du Christ, de l'Astouadzazine, des saints et des saintes.

Ce langage symbolique risque de demeurer incompris si on le réduit à une signification «historique». Les légendes qui entourent les icônes ont un langage où les fidèles expérimentent leur foi; les homélies sont, pour les ouailles, des ouvertures à l'Amour invisible qui nous attire à Lui et nous sauve, dans le Christ, la Vierge, les saints.

La liturgie arménienne s'est formée dans le climat de cette spiritualité: une recherche de Dieu qui inspire sans cesse une conception contemplative, mystique de la vie chrétienne. Le culte de la Mère de Dieu prit forme dans l'organisation progressive de la liturgie après le 5e siècle; une certaine uniformisation marque l'achèvement de cette évolution, entre la dernière moitié du 5e et la première moitié du 15e siècle. Fondamentalement, Marie est inscrite dans les professions de foi: nous croyons en Jésus Christ, conçu du Saint-Esprit, né de la Vierge Marie. La Mère de Dieu fait intimement partie du mystère du

Christ Sauveur; c'est pourquoi elle est vénérée avec un honneur particulier dans l'anaphore, au moment de la commémoration de la communion des saints.

L'office divin (la prière des heures) est extrêmement riche en prières mariales. Il honore chaque jour, d'heure en heure, la Mère de Dieu, par des tropes particuliers appelés Medzatsoustsé, et par des invocations qui sont souvent unies aux doxologies trinitaires et aux prières christologiques.

La Mère de Dieu est en outre honorée par des fêtes spéciales, créées surtout depuis le concile d'Éphèse. Celles, bibliques, de l'Hypapante (rencontre de Siméon avec le Seigneur, célébrée le 14 février) et de l'Annonciation (célébrée le 7 avril) prirent peu à peu, par suite des textes liturgiques, une valeur mariale très accentuée par l'homilétique. D'autres fêtes, non directement bibliques, témoignent de l'intérêt croissant des Arméniens pour la vie de Marie: la conception d'Anne (célébrée le 9 décembre), la nativité de la Vierge (le 8 septembre), sa présentation au temple (le 21 novembre), l'Assomption ou Dormition, Nntchoumn (célébrée le dimanche le plus proche du 15 août).

Les conceptions mariologiques des Arméniens sont très étroitement liées au dogme christologique. Marie n'existe qu'en fonction du Christ. C'est par le Christ qu'elle est ce qu'elle est. L'être de Marie est déterminé par sa maternité virginale et non par sa conception immaculée. Elle a une participation à la rédemption qui est positive, pas seulement indirecte. Cette participation consiste dans le concours qu'elle a apporté à l'incarnation du Seigneur. Dans la mesure où, Vierge et Mère, elle a contribué à l'accomplissement de celle-ci, Marie a jeté les bases et créé les conditions pour l'œuvre rédemptrice du Christ, qui s'appuie sur l'adoption par Dieu de la condition humaine. Le parallèle Ève-Marie joue un grand rôle dans ce contexte.

3. La pensée mariale arménienne aujourd'hui

Une collection d'hymnes médiévaux montre la supériorité éthique de l'enseignement évangélique sur Marie et les motifs psychologiques de son acceptation par le peuple. Quelques-uns qui accusent les ecclésiastiques d'idolâtrie à cause de leur vénération de la Mère de Dieu, s'appuient entre autres sur la tradition biblique et opposent à ceux-là l'idolâtrie de la femme. Leur approche est une innovation, car ils font de la Trinité une «quadrinité» en acceptant dans Marie une femme et une déesse.

Au service de la liturgie il y a également une antienne de la nativité, de Sahakdoukht Siounetsi, première attestation de la

célébration de la Vierge par la femme arménienne (8e siècle). Le même nom est également mis devant un passage ou extrait qui est lié avec la collection des manuscrits du catalogue de Jérusalem.

Il serait donc vain d'être inquiet pour l'avenir de la Mère de Dieu dans l'Église arménienne. L'épreuve qu'ont subie les formes populaires révèle à quel point elle occupe une place irremplaçable. Car, en dépit de leurs orientations nouvelles, les mouvements du 18e siècle (Mgr Yagob Nalian) ont enrichi la connaissance de la Mère de Dieu sous des rapports inattendus: non dans le sens de l'innovation spectaculaire et de l'éclat extérieur, mais dans le sens de l'approfondissement, du recentrement. L'Église veut à la fois maintenir ce qu'il y a d'essentiel dans le passé, et renouveler, restaurer, en fonction des sources et des besoins les plus actuels, doctrine et piété.

Aujourd'hui, nous ne pouvons pas aller jusqu'au bout des orientations que nous avons reçues. Mais on voit en quel sens va ce que la pensée mariale d'aujourd'hui a baptisé en des termes un peu clos, «la mariologie» ou «le culte de la Mère de Dieu» en Arménie. Il s'agit plutôt de revaloriser la connaissance de la Mère de Dieu dans la doctrine du salut: une connaissance que nous vivons.

Quelle est la place de ce qu'on appelle la doctrine de l'Église arménienne dans cet ensemble? Le peu d'intérêt qu'on a porté à ce secteur de la pensée religieuse en a fait souvent oublier l'importance. Pour certains, les représentants de la doctrine arménienne sont les mariologues des 10e - 12e siècles, et comme la pointe avancée du mouvement marial.

Tout autre est le point d'application des hymnes médiévaux dans le développement de la pensée arménienne, et dans celui de la théologie mariale. Troubadours et penseurs arméniens ont exprimé essentiellement les traits humains de la Vierge sous une lumière populaire. Cet exercice est très inégal. Si, par moments, ils s'élèvent assez haut pour atteindre les réalités cachées dans l'implicite des données de la foi, souvent ils se dégradent en affabulations stériles, sinon de mauvais goût.

Mais il ne faut pas les mépriser par principe. Ils témoignent de l'humble condition de la pensée de l'homme, qui ne s'efforce plus de penser à la manière des anges, comme s'il était un pur esprit, mais il pense en animal raisonnable qu'il est.

Pour d'aucuns, la dévotion de la Mère de Dieu a été dirigée par un souci œcuménique, selon le vœu explicite des docteurs arméniens. Mais la situation est encore insuffisamment évoluée pour que nous envisagions formellement le problème œcuménique, en ce qui

concerne la Mère de Dieu. Du côté des Arméniens, un immense programme de travail est ouvert: explorer la Tradition des pères arméniens et des auteurs grecs ou syriaques qui sont traduits, pour équilibrer ainsi certaines tendances de la mariologie latine qui s'est développée pendant la période de séparation avec les grecs, sans contact suffisant avec la Tradition orientale. Ce retour aux sources est plein de promesses. L'Église oriente vers ce labeur.

En tout cela, la Mère de Dieu ne doit pas être considérée «en soi», ni même en référence au seul Christ, mais en référence à l'Esprit-Saint.

THAMAR DASNABÉDIAN

Professeur à la Faculté Pontificale de
Théologie, Université Saint-Esprit de Kaslik (Liban)

- 1) Thamar Dasnabédian, *Théotokos, Nouveau recueil d'articles*. Antélias 2008, Extraits, p. 153-154, 172-179.
- 2) Eadem, *Le Panégyrique de la sainte Mère de Dieu de Grigor Narekatsi*, Antélias (Catholicossat arménien de Cilicie). 1995, p.265.

ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՅԻ (1346-1410)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՕՆԱՅՈՅՑԻՆ ՎԵՐՁԻՆ ՍՈՒՐԲԸ

Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մեծանուն վարդապետներէն Գրիգոր Տաթեւացի ծնած է Սիւնեաց աշխարհի Վայոց Ձորին մէջ 1346 թուին: Ան ուխտի զաւակն է Փարպեցի հայուհիի մը եւ Արճիշեցի Սարգիսի: Աշխարհական անունն էր Խուլթուշահ:

Գրիգորի պատանեկութեան ծնողքը նկատելով անոր ուսումնատենչ հակումը, զայն կը զրկեն Տաթեւի դպրոցը իր ուսումը շարունակելու համար: Ապրակունեաց վանքին մէջ 28 երկար տարիներ կ'աշակերտի դարուն համբաւաւոր ուսուցիչ Յովհաննէս Վարդապետ Որոտնեցիի՝ դառնալով անոր ամենէն փայլուն աշակերտը:

1371ին, Որոտնեցի կ'որոշէ ուխտի երթալ Ս. Երուսաղէմ, իրեն ուղեկից անելով Գրիգորը: Ս. Տեղեաց այդ այցելութեան ընթացքին, գնահատելով իր սիրելի աշակերտին արժանիքները, կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրէ զայն Սրբոց Յակոբեանց տաճարին մէջ: Ապա, շուրջ երկու տարի յետոյ, Երզնկայի մէջ վարդապետական գաւազան կրելու իշխանութիւն, եւ Ապրակունեաց վանքին մէջ ծայրագունութեան աստիճան կը շնորհէ անոր, 1387ին: Յաջորդ տարուան սկիզբը Յովհ. Որոտնեցիի վախճանելուն, միաբաններու հաւանութեամբ որպէս Աւագ Վարդապետ կը յաջորդէ երանաշնորհ ուսուցչին:

Կարճատեւ կ'ըլլայ Գրիգորի ուսուցչապետի պաշտօնը Ապրակունեաց վանքին ունեցած նիւթական դժուարութեանց հետեւանքով: Ան իր աշակերտներով կը փոխադրուի Տաթեւի Դպրեվանքը ու կը շարունակէ ուսուցչական գործը, Սմբատ Օրբէլեանի եւ Առաքել Արք. Սիւնեցիի քաջալերութեամբ եւ աջակցութեամբ:

Այնտեղ կ'ունենայ մեծ թիւով աշակերտներ ու եւանդով կը նուիրուի անոնց դաստիարակութեան գործընթացին: 19 տարիներ, անդու կը վարէ ուսուցումի պարտականութիւն: Ան գիտական իր հմտութեամբ փայլք տուած է Տաթեւի վարդապետարանին՝ կուսակրօն թէ ամուսնացեալ մտաւորական հոգեւորականներու փաղանգ մը հասցնելով: Յովհ. Մեծոփեցիի վկայութեամբ Տաթեւի Դպրեվանքը եղած է այն մեծ հաստատութիւնը, որ «լուսաւորեաց զասգս մեր ճշմարիտ եւ ուղղափառ դաւանութեամբ եւ հաւատով», իսկ Օրմանեան Սրբազանի դատումով, Տաթեւացին ընդունուած կ'ըլլայ իբրեւ վարդապետութեան նահապետը եւ «Երկրորդ Լուսաւորիչ» (Ազգ. Բ. հտր., 1982):

1409 թուականին, տիրող քաղաքական աննպաստ պայմաններու հետեւանքով կը փոխադրուի Արճէշի Մեծոփայ վանքը, որուն վանահայրն էր Յովհաննէս աշակերտը: Հազիւ տարի մը դասախօսած՝ գաղ-

տագողի Սաղմոսավանք խոյս կուտայ, Աղթամարի Կաթողիկոսական Աթոռին շուրջ յարուցուած հարցով: Քիչ ժամանակ անց, իր քեռորդին՝ Առաքել Արքեպիսկոպոս, ու Տաթևի նախկին սաները Տաթև կը վերադարձնեն Գրիգորը: Հոն խումբ մը ձեռնասուններուն ծայրագոյն վարդապետութեան գաւազան տալէ շաբաթ մը ետք կը հիւանդանայ ու հոգին կ'աւանդէ 1410 դեկտեմբերի 25ին, Ս. Ստեփանոսի տօնին եւ անդ կը թաղուի:

Պողարեան Սրբազան արժէքաւորելով Տաթևացիի գրական վաստակը եւ անոնցմէ 25 հատը ժամանակագրական կարգով թուելէ ետք ըսած է.

«Իբրեւ եկեղեցական մատենագիր, Տաթևացին ամենէն արդիւնաւորներէն մին հանդիսացաւ մեր մէջ, թողլով հսկայ գրաւոր աշխատութիւններ, որոնք անսպառ շտեմարան մըն են կրօնական գիտելիքներու» (Հայ Գրողներ, էջ 396-399):

Գիտնական ու սուրբի հռչակ թողած Տաթևացիի մասին հետեւեալ գնահատականը գրած է Գուշակեան Պատրիարք.

«Ան Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն արժանաւոր վարդապետներէն է, եՆԻԱՄԵԾ մակդիրով արժանապէս տիրողոսուած: Աստուածաբանական բարձր կարողութիւնը, ուսուցչական եւ կազմակերպական ոգին, ազգային եկեղեցւոյ ցոյց տուած իր նախանձախնդիր եռանդը, քարոզչական հոյակապ արդիւնքները իրաւամբ արժանի կացուցած են զինքը Հայ Եկեղեցւոյ երախտագիտութեան: Այս գագացման վրայ աւելնալով անոր աղօթանուէր եւ առաքինական կեանքին թողած տպաւորութիւնը, ամենուն համոզումին մէջ սուրբ անձնաւորութեան մը գաղափարը կազմուած է անոր մասին...Ազգին գիտակցութեան մէջ իրապէս եւ իրաւամբ երկրորդ Լուսաւորիչ մը եղաւ անիկա. ու այդպիսի գործիչ մը, Աստուծոյ հաճոյացած մաքուր անձ մը, սուրբ մը միայն կրնար եղած ըլլալ» (Սուրբք եւ Տօնք, էջ 230-231):

Ըստ Միմէնեան Տօնացոյցին, Գրիգոր Վարդապետ Տաթևացի, Օձնեցիի եւ Որոտնեցիի հետ կը տօնուի Մեծ Պահքի Դ. կիրակիի շաբաթ օրը:

. . .

Շնորհք Արք. Գալուստեան «Հայագգի Սուրբեր» հատորին երկրորդ մասը յատկացուցած է «Տօնուելու արժանի սրբակենցաղ անձեր եւ մեծագործ դէմքեր»ու թիւով 25, որոնք Տօնացոյցէն դուրս մնացած են (տե՛ս էջ 316):

Այս անտեսումին անդրադարձած է նաեւ դոկտ. Աբէլ Քհնյ. Մանուկեան Գիրերու Գիւտին նուիրած իր գրութեան մէջ.

«Այսօր անհասկնալի եւ անբացատրելի կը մնայ այն բացթողումը (եթէ կարելի է ըսել), թէ ինչո՞ւ համար Հայ Եկեղեցին Ս. Մեսրոպի եւ Սահակ Պարթևի կողքին չէ սրբացուցած նոյնքան նուիրական անուն

մը՝ որպիսին է Հայոց Վուսմշապուհ Արշակունի թագաւորը...» (Լոյս, թիւ 64, էջ 12):

Իսկ Զարեհ Եպս. Ազնաւորեան «Շարական Ապրիլեան Նահատակաց» գործի յօրինումին առիթով շեշտած է անհրաժեշտութիւնը առաքինազարդ անձերու սրբացումին, որովհետեւ.

«Եկեղեցիի մը գոյութեան «վկաներ»ն են սուրբերը, հարազատ ու վաւերական գաւակները Աստուծոյ: Առանց սուրբերուն չկ'յ եկեղեցի: Եւ ինչպէս առանց սուրբերուն կարելի չէ պատկերացնել Քրիստոսի Եկեղեցին, նոյնպէս ալ կարելի չէ պատկերացնել ապրող ու գործող կենդանի եկեղեցի մը, որ բոլոր ժամանակներուն չունենայ հաւատքին բացառիկ «վկաներ»ը, հաւատքին հաւատարիմները... Անցնող դարերը ինչ-ինչ պատճառներով շատ թոյլատու չեն եղած ծիսական մակարդակի վրայ կամ եկեղեցւոյ տօնական կարգին մէջ գանոնք իբրեւ այդպիսին ճանչնալու եւ արժանի յիշատակութեամբ պատուելու» (էջ 4):

Արդարեւ, լուսաբանութեան կը կարօտի թէ ինչո՞ւ Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ հայրապետներ չեն սրբադասած գանոնք ու մեր տօնելի սուրբերու շարքը կանգ առած է Գրիգոր Տաթեւացիով:

Բարգէն Թօփեան

Նուիրատուութիւն «Լոյս»ին

Սեդա Թելեան

50 տոլար

Յովհաննէս Վրդ. Որոտնէցի

Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի

Կարապետ Եպիսկոպոս Տէր Մկրտչեան եւ Կոմիտաս Ա. Աղցեցի Կաթողիկոսի «Կնիք Հաւատոյ» Երկը

Կարապետ Եպիսկոպոս Տէր Մկրտչեանի անունը անմիջական կապ ունի Հայց. Եկեղեցւոյ դաւանաբանական Դրդ դարու սկիզբի հնագոյն եզակի աղբիւրներէն մէկուն՝ «Կնիք Հաւատոյ» կոչուած գիրքի հետ: Ինքն էր որ, ուղիղ հարիւր տարի առաջ, 1911 թուին այդ գիրքին ձեռագիր բնագիրը ժողովածոյի մը մէջ գտած է, գրուած 14–15րդ դարերուն Դարաշամբի Ս. Ստեփանոս Նախավկայի վանքին մէջ, որ կը կրէ վերոգրեալ տիտղոսը: Դարաշամբ գիւղ մըն է Պարսկաստանի Մակու նահանգին մէջ, որ մինչեւ 1916 ունէր 280 հայ բնակչութիւն:

Խորագիրը կը յայտնէ թէ իսկապէս հնագոյն հաւաքածոյ մըն է «Կնիք Հաւատոյ»ն, երբ Կոմիտաս Աղցեցի Հայոց Կաթողիկոսի կողմէ անձնապէս «համահաւաքեալ» է, կ'ըսուի պատմիչներու կողմէ, հաստատ գիտնալով, որ Կոմիտաս Կաթողիկոս ապրած եւ գործած է Դուինի Հայրապետանոցին մէջ 615–628 թուականներուն: Երբ խորագիրը «ուղղափառ դաւանութեանց» հաւաքածոյ մըն է կ'ըսէ՝ «հոգեկիր հարցն մերոց դաւանութեան», յայտնի կը դառնայ, որ Կաթողիկոսը խմբագրած է գայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաւանութեան ամրապնդման համար՝ հակաքղկեղոնական բովանդակութեամբ: Հայ եկեղեցին երախտապարտ է Կարապետ Եպիսկոպոսին, որ առաջինն ու միակը եղաւ «Կնիք Հաւատոյ»ն գտնողն ու գիտական մակարդակով հրատարակողը 1914 թուին, Ս. Էջմիածնի մէջ: Գիրքը կը բաղկանայ 10 գլուխներէ, իւրաքանչիւրը դաւանական խնդրի մը վերաբերեալ, ինչպէս Ս. Երրորդութեան, Քրիստոսի Մարգեղութեան, Քրիստոսի «անապական» ծնունդին, Քրիստոսի Անձին երկու բնութեանց իրարու նկատմամբ ունեցած առնչութեան, եւ 50 հեղինակներու վկայութիւններով ապացուցուած հաստատումներով:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊՍ. ՏԷՐ ՄԿՐՏՉԵԱՆ

Ս. Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանի փայլուն ուսանողներէն, Կարապետ Տէր Մկրտչեան ծնած է Նախիջևեանի Օրտուպատի շրջանի Յընա քաղաքը 1866ին եւ ճեմարանը աւարտած 1883ին, իրեն դասակիրց ունենալով գիտնական հոգեւորականներ Գարեգին Յովսէփեանց, Գէորգ Չորեքճեան, Տիրայր Տ. Յովհաննիսեան, Կոմիտաս Սողոմոնեան, Յուսիկ Ձոհրապեան հոգեւոր առաջնորդները, սակայն դժբախտաբար անոնցմէ շատ աւելի կարճ եղան իր կեանքի տարիները, 49 տարի միայն ապրելով ու վախճանելով Պաքուի մէջ 1914 թուին ու թաղուելով տեղւոյն հայ

եկեղեցւոյ հովանիէն ներքեւ:

Վարդապետ ձեռնադրուեցաւ Մկրտիչ Խրիմեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրով 1894ին, եւ պաշտօնավարեց որպէս Արարատեան Թեմի փոխանորդ 1903-1905, եւ արի կեցուածք ցոյց տուաւ Հայ եկեղեցւոյ եւ Հայ վարժարաններու նկատմամբ Յարական Ռուսիոյ իշխանութեան կատարած ոտնձգութեանց դէմ: Եպիսկոպոսական կարգ ստացաւ Մատթէոս Բ. Իովիբրեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն՝ 1909ին, երբ առաջնորդ ընտրուեցաւ Ատրպատականի թեմին՝ 1907ին, Առաջնորդը եղաւ նաեւ Շամախի թեմին՝ 1914 թուին:

Կարապետ Մ. Վրդ. եղաւ ուսումնասէր եւ համալսարանական բարձր ուսմամբ օժտուած հոգեւորական մը, եւ Մկրտիչ Ա. Խրիմեան Հայոց Հայրապետի արտօնութեամբ Գերմանիա մեկնեցաւ ուսանելու համար Պեռնի, Լայփցիկի եւ Դիւպինկընի համալսարաններէն ներս, գերմաներէն գրելով դոկտորական իր ավարտաճառը՝ «Պաւլիկեանք Բիւզանդական կայսրութեան մէջ եւ նրանց ցեղակից աղանդաւորական երեսօյնները Հայաստանում» նիւթին շուրջ՝ 1893 թուին: Էջմիածին վերադարձին կարգուած է ուսուցիչ ճեմարանին եւ խմբագիր «Արարատ» ամսագրին:

Կոմիտաս Ա. Կաթողիկոս եւ Պարսից 614 թ. Ժողովը

Կարապետ Եպիսկոպոս «Կնիք Հաւատոյ»ի իր ընդարձակ ներածականին մէջ կ'ըսէ, թէ՛ գրքին հիմնական մասը կազմուած է 614 թուին Պարսկաստանի մայրաքաղաք Տիգրանի մէջ գումարուած Պարսից Ժողովի ներկայացուցած Կոմիտաս Կաթողիկոսի դաւանութեան գիրով: Սեբէոս եւ Ստեփանոս Ասողիկ պատմիչները կը հաղորդեն, որ յիշեալ ժողովը գումարուեցաւ հրահանգովը Պարսից Խոսրով Բ. Փարէզ թագաւորին (590-628), որ լսելով թէ երկրին քրիստոնեաներուն միջեւ հերձուած մը կար, հրամայեւ էր, որ Արեւելքի եւ Ասորեստանի բոլոր եպիսկոպոսները, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմէն գերի բռնուած Զաքարիա Պատրիարքը, արքունի դուռ կանչելով քննեն եւ ճշմարտութիւն վերասահաստան:

Սեբէոս պատմիչի վկայութեամբ Խոսրով ժողովին կը յայտարարէր, թէ՛ «ամէն անձ իր հաւատքը թող պահէ եւ հայուն ո՛չ ոք չնեղէ, որովհետեւ մեր հպատակներն է՛ք մարմնով եւ ծառաներն է՛ք հոգիով անոր, որ կը դատէ»: Այս կ'ըսէր, քանզի կը լսէր թէ՛ «Երկուքի բաժնուած էին հպատակ քրիստոնեաները՝ մէկը միւսը կը նզովէր: Արդ ժողովի կանչեցի ի դուռն արժունի (Տիգրանի), որպէսզի ուղիղ դաւանանքը հաստատուի եւ սխալը մերժուի»:

Հայոց կողմէ ժողովին ներկայ էին Կոմիտաս Եպիսկոպոս Մամիկոնէից, շուտով Կոմիտաս Ա. Կաթողիկոս եւ Ամատունեաց Մատթէոս՝ «արք հաւատարիմք գոր վասն բռնութեան աշխարհին էին արձակեալ,

գի ծանուցեն քաղաքին»։ Ժողովը եկեղեցւոյ առաջին երեք Տիեզերական Ժողովները ճշմարիտ կը ճանչնար, կը դատապարտէր նեստորականները, եւ Կոմիտաս Եպիսկոպոս (Կաթողիկոս) Հայ Եկեղեցւոյ դաւանութեան թուղթը ժողովին կը յանձնէր ստորագրութեամբ 11 եպիսկոպոսներու՝ որոնց անուններն ալ կը յիշուին։

Պարսից Խոսրով Թագաւորը կ'եզրափակէր ըսելով. «Եթէ ամենայն ֆրիստունեայք, որ ընդ իմով իշխանութեամբս եմ՝ հաւատ զՀայոցն կալցին, իսկ զպատենն ուղիղ խոստովանութեանն, արքայ Խոսրով հրամայեաց կնքել իւրով մատանեան եւ տալ ի գանձս արքունի» (Հմմտ. Գէորգ Աբգարեան, Պատմութիւն Սեբէոսի, գլ. 46, էջ 149-150, Երեւան, 1979)։

Օրմանեան Պատրիարք իր «Ազգապատում»ին մէջ չէ յիշած «Կնիք Հաւատոյ»ն, քանի որ վերջինս հրատարակուած էր իր առաջին երկու հատորներէն ետք միայն։ Իսկ Կարապետ Եպիսկոպոս ըսած է իր ներածականին մէջ, թէ՛ «Կնիք Հաւատոյ»ի հիմնական մասը կազմուած է Պարսից Ժողովի ներկայացուցած Կոմիտաս Կաթողիկոսի դաւանութեան գիրով։

Այստեղ Օրմանեանի կարծիքը կարեւոր կը նկատեմ արձանագրել։ Օրմանեան իրաւամբ կ'ըսէ. «Կոմիտաս Տիգրան եղած ատենէն կը սկսի իւր հայրապետական իշխանութիւնը գործածել, «Հաւատոյ Գիր» մը կամ ուղղափառ դաւանութիւն մը ներկայելով Պարսից Ժողովին»։ Ըստ Օրմանեանի, Կոմիտասի Գիրը «ընդարձակ» վարդապետութիւն մըն էր, ուր Ս. Գիրքի վկայութիւններով, մոլորութիւնները «ընդարձակ» ցուցակով մը կը նշուուին՝ անոնցմէ 25 եւ աւելի անուններ յիշելով։ Օրմանեան կ'աւելցնէ, ըսելով, որ խնդրայարոյց եպիսկոպոսներ ներկայ էին Պարսից Ժողովին, որոնցմէ ինը անուններով յիշուած են։

Կոմիտաս Կաթողիկոսի Միւս Աւանդները

Կոմիտաս Ա. Աղցեցի Կաթողիկոս Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ անգերազանցելի վաստակ ունի երկու հնագոյն աւանդներով։, Առաջինը Վաղարշապատին Ս. Հռիփսիմէ Տաճարին կառուցումը 618 թուականին, իր օրով եւ իր ճարտարապետական հարազատ ոճով, եւ միւսը՝ «Անձիմի Նուիրեալք» հոյակապ շարականը, որպէս ներբող Հռիփսիմեանց եւ Գայեանեանց յիշատակին։

Ս. Հռիփսիմէ տաճարը ամենահին կառույցն է, որ կը մնայ իր իսկական ու հարազատ վիճակին մէջ, որպէս գերագոյն բնօրինակ Հայ եկեղեցական ճարտարապետութեան։ Յետագայ Հայ եկեղեցիներ անպայման իրենց կառույցը մէկ կամ միւս ձեւով օրինակեցին այս գեղակերտ տաճարի ճարտարապետութեան վրայ։ Եկեղեցին կանգուն է այսօր ի պարծանս Հայ Ժողովուրդին, Հայ հարազատ ճարտարապետութեան եւ միջազգային եկեղեցական կառույցներու։

«Անձինք Նուիրեալք» գեղահիւս շարականը կը բաղկանայ 36

տուներէ՝ ըստ հայերէն լեզուի այբուբենի սկզբնատառերուն, զմայլելի բովանդակութեամբ՝ արժանին հատուցանելով սուրբ կոյսերուն՝ անոնց անխախտ հաւատքին, համբերութեան եւ Քրիստոսի սիրոյն տալով իրենց կեանքը: Կարելոր է շեշտել, որ այս շարականը առաջինն էր, որ պատմական ստուգութեամբ իր հեղինակին՝ Կոմիտաս Կաթողիկոսի անունը կը կրէ: Հայկական հին չափով տաղասացութիւն մըն է՝ բառերու ճոխութեամբ եւ բանաստեղծական արուեստի գերազանցութեամբ:

Վերջերս երաժշտագէտ Գրիգոր Փիտէճեան մասնագիտական մօտեցումով 2003 թուին հատոր մը հրատարակեց, իր տեսակին մէջ բացառիկ ու սպառիչ, «Անձինք Նուիրեալք Ծարականը» տիտղոսով, ուր մանրամասնօրէն քննած է պատմական եւ երգարուեստի ու քրիստոնէական հաւատքի հիմերը տուեալ թանկագին շարականին: Փիտէճեան ըսած է. «Անձինք շարականը սքանչելի բանաստեղծութիւն մըն է, որուն մէջ յստակօրէն կը գրսեւորուի Հռիփսիմեան կոյսերուն քրիստոնէական կեցուածքը կեանքին հանդէպ, ըստ որում աշխարհիկ զգացումները, կեանքի վայելքներն ունայն ու անցաւոր են, միայն մնայունը երկնաւոր «անթաւամ պսակն» է: (Հմմտ. «Անձինք Նուիրեալք Ծարականը», Նիւ Եորք, 2003):

Որպէս եզրափակում կ'ուզենք հաստատել, թէ Կոմիտաս Կաթողիկոսի աստուածաբանական հանճարն ու վաստակը «Կնիք Հաւատոյ» գիրքի հեղինակութեամբ, Ս. Հռիփսիմէ Տաճարի կառուցմամբ եւ Հռիփսիմեանց յիշատակին իր գրած շարականով կը մնան ամենէն հարազատ ու մնայուն արժէքները Հայ Եկեղեցոյ: Հայ Եկեղեցին երախտապարտ է նաեւ բանասէր, աստուածաբան եւ գիտուն հոգեւորական Կարապետ Եպիսկոպոսին, որ յայտնաբերեց Կոմիտաս Կաթողիկոսի յիշեալ հաւաքածոն իբրեւ անփոխարինելի աղբիւր:

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քհնյ. Արզումանեան

ՄԱՐԴԸ ԴԱՐՁԵԱ՞Ն ԿԸ ՉԱՐԱՆԱՅ

Ներկայ ժամանակներուն առօրեայ խօսակցութեանց նիւթ է յաճախ, որ այնքան շատցած են ոճիրներ, աւազակութիւններ, անբարոյական արարքներ եւ այլ ախտեր, որոնք անմարդավայել են ընդհանրական կարծիքով: Նկատելի է նաեւ, որ տեղեկատուութեան միջոցներու ճամբով իրազեկ դառնալէ ետք նոյնպիսի դէպքերու, գրուցակիցներ ներկայ ժամանակները կը բաղդատեն անցեալի օրերուն հետ: Անոնք յաճախ կը կրկնեն. «Մեր երիտասարդութեան նման բաներ չկային»: Կամ՝ «Հիմա ինչքա՞ն շատցած են այսպիսի դէպքեր»: Ոմանք ալ մտավախութիւն որպէս կ'եզրակացնեն. «Ո՞ւր պիտի հասնի աշխարհը այս ձեւով»:

Այսպիսի արտայայտութիւններ առօրեայ մտահոգութիւններ դարձած են ողջամիտ մարդոց, որոնք սակայն իրենց կատարած քննութեան մէջ թերի են: Որովհետեւ իւրաքանչիւր ժամանակաշրջան իւրայատուկ դիմագիծով կը բնորոշուի, եւ բոլորն ալ մարդկային մեղանչական նկարագրի բերումով այդպէս եղած են. «Որովհետեւ մարդուն միտքը սկիզբէն իսկ չար է» (Ծննդ. 8.21): Այս եզրակացութեան հանդելով, Աստուած ուխտ կը կնքէ Նոյին հետ. «Այնքան ատեն, որ երկիրը կայ, սերմ ու հունձք, ցուրտ ու տաքութիւն, ամառ ու ձմեռ եւ ցերեկ ու գիշեր պիտի չդադրին» (Ծննդ. 8.22):

Ըստեւ խօսք է, որ մարդկային ժողովուրդներու պատմութիւնը ժամանակ առ ժամանակ ինքզինք կը կրկնէ: Աստուածաշունչի ներկայացուցած աշխարհի սկզբնական շրջանի պատմութեան մէջ կը կարգանք, որ մարդը սկսաւ չարանալ. «Եւ Տէրը տեսաւ, որ մարդոց չարութիւնը երկրի վրայ կը շատնայ եւ անոնց սրտին խորհուրդներուն բոլոր գաղափարները չար էին ամէն օր» (Ծննդ. 6.5): Ասոր հետեւանքն էր աշխարհի մարդկութեան տրուած պատիժը՝ Զրհեղեղը (Հմմտ. Ծննդ. 7.1-24):

Բայց այդպիսով պիտի չվերջանար մարդուն չարութիւնը: Մարդը իր ճամբէն ետ պիտի չդառնար Զրհեղեղի պատիժով: Յետջրհեղեղեան շրջանի պատմութիւնն ալ արձանագրուած է Աստուածաշունչին մէջ, ուր Բաբելոնի աշտարակաշինութիւնը փաստօրէն Աստուծոյ ուխտին հանդէպ անվստահութեան յոռեգոյն օրինակն է, որ ցարդ յայտնի է տիեզերքի մէջ ապրող մարդուն պատմութեան (Հմմտ. Ծննդ. 11.1-9):

Անքաղաքակիրթ մարդուն կողմէ ցուցաբերուած նոյնպիսի մօտեցում մը սակայն, ինչպէ՞ս կարելի ըլլայ բաղդատել ներկայ քաղաքակրթեալ մարդուն ունեցած անվստահութեան արտայայտութիւնն՝ հանդէպ Աստուծոյ: Տարբերութիւնը՝ ճշմարիտ աստուածաճանաչողութիւն ունենալ կամ չունենալն է: Ինչպէ՞ս կարելի ըլլայ ներել Քրիստոսէ ետք ապրող քաղաքակիրթ մարդուն ունեցած անվստահութիւնը հանդէպ Աստուծոյ: Կամ՝ այնպիսի արարքներ, որոնք յետ-Քրիստոսեան ժամանա-

կաշրջանի մարդուն վայել չեն: Հաւատքով տկար ու թոյլ ըլլալու անուան տակ, չկա՞ն անձեր, որոնք ո՛չ մէկ վստահութիւն ունին Աստուծոյ ամենակարող զօրութեան: Նոյնպիսի մոլութեան մը գլխաւոր դրդապատճառները անձնասիրութիւնն ու հպարտութիւնն են, որոնք նոյնիսկ հաւակնութիւն կը ներշնչեն մարդուն, ինքզինք Աստուծոյ տեղ դնելու: Պօղոս առաքեալ վերջին ժամանակներու մասին խօսելով, անօրէնութեան մարմնացում մարդը հպարտ նկարագրով կը բնորոշէ, ըսելով, որ անիկա «պիտի ընդդիմանայ աստուած կոչուած եւ մարդոցմէ պաշտուած ոեւէ բանի: Մինչեւ իսկ Աստուծոյ տաճարին մէջ պիտի նստի եւ ինքզինքին համար պիտի յայտարարէ թէ աստուած է» (Ք. Թես. 2.4): Ուստի, մարդուն մէջ սկիզբէն եղող չարութիւնը, ժամանակ առ ժամանակ ինքզինք կը վերանորոգէ, ձեւերու տարբերութեամբ միայն: Առաքեալը, յորդորներ կուտայ տակաւին Տիմոթէոսին ուղղած իր երկրորդ նամակին մէջ, վերջին օրերուն ապրող մարդոց նկարագրի հիմնական գիծերը մատնանշելով. «Մարդիկ պիտի դառնան անձնասէր, դրամապաշտ, ամբարտաւան, հպարտ, հայհոյիչ, ծնողներուն անհնազանդ, ապերախտ, սրբութիւնները ոտնակոխող, տմարդի, անգութ, չարախօս, անհանդուրժող, դաժան, բարիին թշնամի, մատնիչ, անպատկառ, գոռոզ, եւ աւելի հեշտանքը սիրող՝ քան զԱստուած» (Ք. Տիմ. 3.2-4):

Յատկապէս «վերջին ժամանակներուն» համար արձանագրուած այս տողերը, մարդկային պատմութեան ո՞ր ժամանակներուն չեն եղած արդեօք: Կամ՝ ո՞ր ժամանակահատուածը կարելի է առանձնացնել, ըսելու համար, թէ այդ միջոցին մարդը չէ՛ եղած անձնասէր, կամ չէ՛ սիրած դրամը՝ նիւթը, կամ՝ ամբարտաւանութենէ՛ հեռու մնացած է ու բնաւ հպարտութեան զգացումը իր ժխտական իմաստով չէ՛ ունեցած: Կարելի՞ է միթէ պատկերացնել, որ եղած ըլլայ ժամանակ, երբ հայհոյիչ բերաններ բնաւ գոյութիւն ունեցած չըլլան, կամ ժամանակ՝ երբ երկրագունդի վրայ ապրող բոլոր երեխաները հնազանդած ըլլան իրենց ծնողներուն: Անհնար չէ՞ մտածել, որ ապերախտութիւնը որոշ ժամանակահատուածի մը մէջ չքացած ըլլայ կեանքի երեսէն: Կարելի՞ է այնպէս խորհի, որ պատմութեան ընթացքին պակասած են տմարդի ու անգութ նկարագրով անձեր, որոնք սրբութիւններ ոտնակոխած ըլլան: Իսկ չարախօսութիւնը, անհանդուրժողութիւնը կամ դաժանութիւնը կը պակսի մեր առօրեային մէջ: Այդպիսիներ մի՞թէ բարիի թշնամիներ չեն, կամ մի՞թէ կարելի չէ գիրենք յորջորջել մատնիչ, անպատկառ եւ գոռոզ, որոնք իրաւա՛մբ աւելի հեշտանքը կը սիրեն՝ քան զԱստուած: Կասկած չկայ, որ մարդկային ընկերութեան պատմութեան բոլոր ժամանակներուն ալ եղած են, կան ու տակաւին պիտի ըլլան անձեր, որոնք վերոյիշեալներէն այս կամ այն ունենան իբրեւ մոլութիւն:

Բայց ինչո՞ւ առաքեալը կը շեշտէ զանոնք, իբրեւ «վերջին ժամանակներու» յատկանշական երեւոյթներ:

Այս բոլորը «վերջին ժամանակներուն» իբրև պատահելիքներ ներկայացնելով, առաքեալը զանոնք ո՛չ թէ իբրև նորութիւններ մեզի կը յայտնէ, այլ մեր աչքերուն դիմաց կը պարզէ այն դժբախտ երեւոյթը, թէ այդ ժամանակներուն, անոնք առաւել՝ եւս շեշտուած պիտի ըլլան: Առաքեալին մատնանշած երեւոյթները, վարկաբեկիչ տիտղոսներն են անոնց՝ որոնք անգիտակցաբար կը վերանորոգեն իրենց մէջ մարդուն անցեալի չարութիւնը, աշխարհը հասցնելով ծայրագոյն դժբախտութեան:

Ի վերջոյ զգուշութեան կոչ կ'ուղղէ ան, հետու մնալու այդպիսի անձերէ, որովհետեւ իրենց մոլորութեան հոսանքին մէջ կրնան առնել նաեւ ընտրեալ մարդիկ. «Չար եւ խաբեբայ մարդիկ աւելի եւս պիտի յառաջանան չարութեան մէջ. իրենք մոլորած՝ ուրիշներն ալ պիտի մոլորեցնեն» (Բ. Տիմ. 4.13):

Մարդուն չարութիւնը նորութիւն մը չէ տիեզերքի իրականութեան մէջ: Աստուծմէ բացի չկայ այլ զօրութիւն մը, որ կարենայ մարդուն միտքը ուղղել դէպի բարին: Ուստի երբ դուն չես կրնար ուղղել զայն, զգուշացի՛ր: Ապա՛ բարոյական պատգամը, որ ո՛չ միայն քեզ չարին ազդեցութենէն հեռու պահելու կարողութիւնն ունի, այլ նաեւ քու մէջդ աճեցնելու բարին հունտերը՝ քրիստոնէական կեանքի սկզբունքները:

Գրիգոր Մ. Վրդ. Զիֆթեան

«Իմացական կարողութեամբ օժտուած մարդը
գերադասելի է բոլորէն»:

Գրիգոր Մագիստրոս

«St. Nerses the Gracious and Church Unity»

Արամ Ա., Անթիլիաս, 2010, 256 էջ

Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ 64րդ Հայրապետը Ներսէս Դ. Կլայեցի, ծանօթ որպէս Ներսէս Շնորհալի, մեր Արծաթի դարը կերտող պանծալի անձնաւորութիւններէն եղած է: Ան Հայց. Եկեղեցւոյ տօնելի սուրբերուն կարգը անցած է իր ապրած առաքինի կեանքին ու եկեղեցանուէր գործունէութեան համար:

Ս. Ներսէս Շնորհալի (շ. 1101–13 Օգոստ. 1173) հայկական միջնադարու բազմատաղանդ գրող՝ թողած է գրական հարուստ ժառանգութիւն: Անոր աստուածաբանական ու պատմական գրութիւններն ու բանաստեղծութիւնները, գրի առած աղօթքները, խրատներն ու հանելուկները, յօրինած հոգեւոր երաժշտութիւնը շարունակ քննարկումի ու գնահատանքի նիւթ դարձած են հայ թէ՛ օտարագրի ուսումնականներու կողմէ:

Ս. Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսի անձին ու անոր ազգային եկեղեցական գործունէութեան մասին բազմապիսի վերլուծական երկեր տպուած են, որոնց կարգին՝ Արամ Ա.ի «Ս. Ներսէս Շնորհալի եւ Եկեղեցւոյ միութիւնը» խորագրուած հատորը, լոյս տեսած Անթիլիասի մայրավանքի տպարանէն 2010ին, Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան ազնիւ մեկենասութեամբ:

Այս ուսումնասիրութիւնը Վեհափառը 1974ին որպէս թէ՛ յ ներկայացուցած, պաշտպանած եւ ստացած է Սրբազան Աստուածաբանութեան մագիստրոսի աստիճանը, միաւորեալ՝ Միջին Արեւելքի Աստուածաբանական դպրոցէն ու Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն:

Աւարտաճառին նպատակն է հետազօտել 1165–1173 տարիներու ընթացքին հայերու եւ յոյներու միջեւ սկսած գործընթացը իրենց եկեղեցիներու միութեան հեռանկարով, քննելու եւ կարգաւորելու իրենց տարբերութիւնները աստուածաբանական, վարդապետական եւ եկեղեցական բնագաւառներու մէջ, որպէսզի հնարաւոր ըլլայ իրականացնել զոյգ եկեղեցիներու միութիւնը:

Նախքան նիւթին անցնիլը, Արամ Ա. Ներածական մը կ'ընէ Բիւզանդական կայսրութեան բնիկ հայերուն եւ յոյներու յարաբերութիւններու մասին՝ 7–12 դար. կը ներկայացնէ ուսումնասիրած նիւթին առնչութիւն ունեցող սկզբնաղբիւրները եւ գրականութիւնը (էջ 15–27), հակիրճ կենսագրականը կուտայ Ներսէս Շնորհալիի, ապա, պատմականը կ'ընէ զոյգ եկեղեցիներու քաղաքական–եկեղեցական յարաբերութեանց (էջ 28–47):

Թղթակցութիւն եւ Բանակցութիւն գլուխի տակ Վեհափառ հեղինակը կ'ուրուագծէ 1165 թուականին Մամեստիայի մէջ Ներսէսի հանդիպումը ու կապ հաստատելը Բիւզանդիոյ Ալեքս դուքսին հետ, երբ

անոնք օրերով բանակեցան դաւանական ու ծիսական հարցերու շուրջ:

Դուքսին խնդրանքով Ներսէս Ծնորհալի շարագրեց «Գիր Հաւատոյ Խոստովանութեան Հայց. Եկեղեցւոյ» գրութիւնը: Յետագային, Մանուէլ կայսեր փափաքին ընդառաջելով, ան գրեց «Սահմանք Հաւատոյ Հայց. Եկեղեցւոյ» երկրորդ թուղթը՝ իբր կաթողիկոս:

Ներսէս Ծնորհալիի, Մանուէլ կայսրին եւ Միքայէլ Տիեզերական Պատրիարքի բանակցութիւնները մանրագնին նկարագրուած կը գտնենք հատորին 49-80 էջերուն մէջ:

Եզրակացութիւն եւ Նկատողութիւններ բաժինով Արամ Ա. հանգամանօրէն կ'անդրադառնայ միութեան բնոյթին, Քաղկեդոնի ժողովին, փոխադարձ սիրոյ, Քրիստոնէութեան հաւասարութեան, Աղօթքի դերին, Ինքնութեան վերաբերումին ու Հայց. Եկեղեցւոյ լայնախոս կեցուածքին (էջ 81-96):

Ներսէս Ծնորհալիի արժանիքները գնահատելով Ան կ'եզրափակէ.

«We can, therefore, rightly describe Nerses the Gracious as the Homo Œumenicus of the Church of Christ. Besides being a great saint of the Armenian Church, he can also be considered as an ecumenical saint for all times. His pastoral letters, his church-union correspondence and his theological and doctrinal treatises, which display a profound zeal for Christian unity, are masterpieces of a genuine ecumenical spirit. They provide even for today new perspectives and insights, challenges and guidelines for a closer ecumenical cooperation and greater work for church unity...The ecumenical principles of Catholicos Nerses and his vision of unity remain the basis and the driving force of the ecumenical engagement of the Armenian Church».

Գիրքին երկրորդ մասը կը բովանդակէ անգլիերէնի թարգմանութիւնը Ներսէս Ծնորհալիի «Գիր Հաւատոյ Խոստովանութեան Հայց Եկեղեցւոյ» եւ «Սահմանք Հաւատոյ Հայց. Եկեղեցւոյ» գրութիւններուն, Բիւզանդիոյ Մանուէլ կայսրի եւ Կ. Պոլսոյ Տիեզերական Միքայէլ Պատրիարքի հետ թղթակցութիւնները, նաեւ ասորիներու Միքայէլ Պատրիարքին յղած պատասխան թուղթը եւ Հայաստանի եպիսկոպոսներուն ու վարդապետներուն ուղղած նամակը (էջ 97-219):

Արամ Ա. իր թէզը պատրաստած է յիշեալ սկզբնաղբիւրներու քննարկումով ու բազմազան հեղինակներու բաղդատական աշխատութիւններու ուսումնասիրութեամբ (էջ 221-236):

Վերեւ նշուած նամակներու սերտողութիւնը կը փաստարկէ, որ 12րդ դարուն, բիւզանդացիներ քաղաքական նպատակներով կը հետապնդէին Հայց. եւ Յոյն եկեղեցիներու միութիւնը՝ Հայց. Եկեղեցին իրենց իշխանութեան ենթարկելու համար: Մինչ հայեր Ներսէս Ծնորհալիի իմաստուն գիւժանագիտութեամբ կը ձգտէին հայ-յոյն-ասորի

եկեղեցիներու միութիւնը իրագործել՝ պահպանելով իւրաքանչիւրին ինքնուրոյնութիւնը, անկախութիւնը եւ հաւասարութիւնը:

Օրմանեան Սրբազան խոր համոզումով կը հաստատէ, թէ՛ «Մենք չպիտի վարանինք հռչակել Շնորհալին՝ իբր Հայ Եկեղեցւոյ անկեղծ ախոյեան եւ հայադաւան ճշմարիտ ներկայացուցիչ, որ աւելի ճշդութեամբ գիտցած է գծել եւ ճշդել մեր ազգային եկեղեցւոյ ուղղութիւնը: Ներսէս Շնորհալի յունադաւանութեան յանձնառու եղած չէ, հռոմէադաւանութիւնը միտքէն իսկ անցուցած չէ, եւ հայադաւանութիւնը բոլորով սրտիւ պաշտպանած է» (Ազգ. Ա. հտր., էջ 1445):

Ներկայիս, միջ-եկեղեցական (ecumenic) շարժումին մէջ կարեւոր դերակատարութիւն ունեցող Արամ Ա., Ս. Ներսէս Շնորհալիի ոգիով, կը հետապնդէ եկեղեցիներու միութեան սրբազան գործը:

Բարգէն Թօփմեան

«Այս Ներսէս առաւելեալ էր իմաստութեամբ քան
գլորովս ի ժամանակի անդ ոչ միայն քան
զվարդապետս հայոց, այլև քան գլունաց եւ
զասորոց, այնքան՝ զի համբաւ իմաստութեան
նորս տարածեցաւ ընդ ամենայն ազգս»:

Կիրակոս Գանձակեցի

Ս. Ներսէս Յնորհալի